

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПУДРИК ДЕНИС ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 339.9.012:331.556.4:339.92(043.3)

**ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук *Квілінський Олексій Станіславович*, Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, професор кафедри маркетингу.

Офіційні опоненти:

докторка економічних наук, професорка *Затонацька Тетяна Георгіївна*, Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, професорка кафедри економічної кібернетики;

докторка економічних наук, професорка *Маргасова Вікторія Геннадіївна*, Національний університет «Чернігівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, проректорка з наукової роботи;

докторка економічних наук, професорка *Поліщук Євгенія Анатоліївна*, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, професорка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу.

Захист відбудеться 30 вересня 2021 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 30 серпня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук,
доцент

А. О. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У 2014 році Україною ратифіковано Угоду про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС), що передбачає вільне переміщення товарів, капіталу та трудових ресурсів. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень, у 2021 р. році понад 7 % населення України емігрувало до інших країн, переважно – до членів ЄС. Основними причинами зростання обсягів міжнародної трудової еміграції згідно з результатами соціологічного опитування, проведеного у 2021 р. компанією Gremi Personal, є низький рівень соціального (безробіття як основну причину еміграції назвали 70,9 % респондентів), політичного (політична нестабільність – 22,8 %, корупція – 14 %) та економічного (погана економічна ситуація – 49%, відсутність перспектив – 23,2%) розвитку національної економіки (НЕ). Перманентне збереження тенденції зменшення пропозиції робочої сили (Індекс впливу інтелектуального капіталу в Україні у 2018 р. становив 4,9 пункту, у 2019 р. – 5,20 пункту, у 2020 р. – 5,5 пункту) провокує появу істотних суспільно-економічних дисбалансів. З огляду на це виважена державна міграційна політика (ДМП) стає одним із центральних елементів системи управління національним господарством. Тому особливої актуальності набуває дослідження основних детермінант і рефлєкторів результативності ДМП, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством.

Фундаментальні засади дослідження механізмів формування ДМП та визначення її ролі в системі управління національним господарством закладені в наукових працях зарубіжних учених: Т. Бінса, Дж. Бетрам, Р. Джонсона, Т. Лама, Р. Маконачі, Р. Навроцки, Ф. Ріосмена, Д. Стреймікієн, П. Тенгбе, Л. Хантера та ін. Визначеній проблематиці присвячено наукові праці вітчизняних економістів, зокрема: Ю. Білана, О. Вишневської, Т. Васильціва, О. Дерій, А. Дяченка, Т. Затонацької, О. Квілінського, О. Лошенко, С. Леонова, О. Малиновської, В. Маргасової, Т. Нагнибиди, Є. Поліщук, О. Риндзак, О. Хомра та ін.

Незважаючи на значний існуючий науковий доробок, остаточно не вирішеними залишаються теоретичні й прикладні проблеми, що стосуються, зокрема, дослідження еволюції трансформації ролі та місця ДМП в системі управління НЕ, причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту та сукупністю параметрів розвитку НЕ, співпадіння/неспівпадіння трендів ключових індикаторів Цілей сталого розвитку та міграційної динаміки, її зв'язку з глобалізаційними процесами, детермінант (рівнів безробіття та доходів на душу населення, ефективності державного урядування і брєнда країни на міжнародному ринку, якість системи освіти) та рефлєкторів (економічна конвергенція, рівень соціального прогресу) ДМП. Логічна незавершеність формування цілісного уявлення про детермінанти та рефлєктори, що визначають роль і місце ДМП в системі управління НЕ, а також причинно-наслідкових зв'язків між ними, обумовила актуальність дослідження, його мету, завдання і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дослідження узгоджується з базовими засадами Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» (затвердженої Указом Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р.), Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (затвердженої Кабінетом Міністрів України № 482-р від 12 липня 2017 р.), Національної економічної стратегії України на період до 2030 року (затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р.) та ін.

Дисертація виконана відповідно до тематики наукових досліджень Сумського державного університету. До звіту з теми «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» (№ д/р 0120U102001) ввішли пропозиції щодо сценарного прогнозування впливу рівня освіти населення на результативність ДМП; з теми «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (№ д/р 0121U109553) – щодо кластеризації країн за рівнем конкурентоспроможності національних систем вищої освіти та їх впливом на результативність ДМП; з теми «Умови адаптації та чинники розвитку бізнесу в глобальному середовищі» (№ д/р 0117U003353) – щодо оцінювання впливу результативності ДМП на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток методології та методичного інструментарію обґрунтування детермінант і рефлексорів результативності ДМП, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- поглибити теоретичні засади дослідження наукового ландшафту встановлення ролі та місця ДМП в системі управління національним господарством;
- обґрунтувати рекомендації щодо реформування ДМП на основі формалізованих причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують розвиток НЕ;
- для ключових стейкхолдерів реалізації ДМП запропонувати основні завдання щодо її удосконалення на основі виявлення співпадіння/неспівпадіння динаміки зміни чистого міграційного потоку в Україні та трендів ключових індикаторів Цілей сталого розвитку;
- удосконалити методологію врахування зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами при реформуванні ДМП;
- виявити часові лаги, тренди та побудувати прогнозні сценарії динаміки зміни кількості емігрантів з України залежно від трендів зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення як підґрунтя таргетування регуляторних інтервенцій у процесі реформування ДМП;
- розробити методологію та методичний інструментарій дослідження ефективності державного урядування як детермінанти результативності ДМП;

- перевірити гіпотезу про зв'язок брэнда країни та її привабливості для мігрантів у контексті реформування ДМП;
- розробити методологію встановлення ролі конкурентоспроможності національної системи вищої освіти як детермінанти зміни міграційних процесів;
- поглибити наукові засади сценарного прогнозування динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від характеру змін рівнів грамотності населення та його залученості до неформальної освіти;
- розробити методологію дослідження впливу інтенсивності міграційних процесів на рівень економічної конвергенції України до європейської спільноти;
- розвинути науково-методичний підхід до оцінювання динамічного інтегрального індексу соціального прогресу як рефлексора ДМП;
- удосконалити методологію дослідження рівня узгодженості ДМП та соціальної політики держави у системі управління НЕ.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі реалізації ДМП у контексті забезпечення довгострокового розвитку НЕ.

Предметом дослідження є теоретико-методологічний інструментарій обґрунтування казуальних взаємозв'язків у системі управління національним господарством, що є детермінантами та рефлексорами ефективності реалізації ДМП.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії управління національним господарством, теорії державного регулювання економіки, економічного прогнозування та економіко-математичного моделювання, наукові дослідження щодо детермінант, рефлексорів і механізмів реалізації ДМП.

Відповідно до визначених завдань використано такі методи дослідження: трендового і бібліометричного аналізів (при дослідженні наукового ландшафту встановлення ролі та місця ДМП в системі управління національним господарством); FCM-аналізу (при формалізації причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують розвиток НЕ); кореляційного аналізу, фільтрації Баттерворта (при обґрунтуванні зв'язку між індикаторами ефективності ДМП та результативністю досягнення Україною Цілей сталого розвитку); FMOLS- та DOLS-моделювання, інструментарій тестування Педроні й Гренджера (при формалізації казуальних зв'язків між результативністю ДМП та рівнем інтегрованості країни в глобалізаційні процеси); моделі авторегресії та розподіленого лага (ADL) (при оцінюванні впливу рівнів безробіття і доходів населення на динаміку еміграції в країні); кореляційно-регресійного аналізу, головних компонент (при визначенні сили та напряму впливу ефективності державного врядування на динаміку еміграції в країні); ANOVA-моделювання, тестування Шапіро – Уїлка та Левене (при перевірці гіпотези про зв'язок брэнда країни та її привабливості для мігрантів); logit- / probit-моделювання і кластеризації (при визначенні ролі конкурентоспроможності національної системи вищої освіти як детермінанти зміни міграційних процесів); імітаційного моделювання (при сценарному прогнозуванні динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від

характеру змін рівнів грамотності населення та його залученості до неформальної освіти); σ - та β -конвергенції, тестування Дурбіна – Бу – Хаусмана, Херфіндала – Хіршмана (при оцінюванні впливу інтенсивності міграційних процесів на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС); ентропійний (при оцінюванні динамічного інтегрального індексу соціального прогресу як детермінанти ДМП); узагальнюючий метод моментів Ареллано – Бонда (при оцінюванні взаємовпливу результативності ДМП та рівня соціального прогресу країни). Розрахунки здійснено з використанням програмних продуктів Stata 14.2/SE та EViews11, бібліометричний аналіз – VOSviewer v. 1.6.13, Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results та Google Ngram Viewer.

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є: закони України; укази Президента України; нормативні акти Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств; Державної служби статистики України; статистичні та аналітичні дані Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Статистичної служби Європейського Союзу, Міжнародної організації праці; аналітичні огляди міжнародних агенцій Future Brand, KOF Swiss Economic Institute, The Heritage Foundation, The Freedom House; результати наукових досліджень щодо обґрунтування причинно-наслідкових взаємозв'язків у системі управління національним господарством при реалізації ДМП.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретико-методологічних та методичних засад обґрунтування детермінант і рефлєкторів результативності ДМП, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:
вперше:

– за допомогою методу когнітивного моделювання (FCM-аналіз) виявлено і формалізовано причинно-наслідкові зв'язки між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують рівні урбанізації, експортно-імпортного й бюджетного потенціалів, соціального та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності. Це дозволило здійснити градацію параметрів за кожною групою факторів залежно від сили й напрямку їх впливу на зростання привабливості України для іммігрантів та обґрунтувати відповідні рекомендації щодо реформування ДМП;

– розроблено методологію та методичний інструментарій (поєднання методу головних компонент та кореляційно-регресійного аналізу) дослідження ефективності державного врядування (як у цілому, так і за її окремими компонентами) як детермінанти результативності ДМП. Це дозволило виявити дивергенцію України та країн Вишеградської четвірки щодо сили й напрямку впливу відкритості влади, довіри суспільства до неї та рівня корупції на кількість емігрантів у країні, обґрунтувати напрямки інституціональних реформ у НЕ для підвищення ефективності ДМП;

– висунуто та емпірично підтверджено гіпотезу, що рівень конкурентоспроможності національної системи вищої освіти є важливою детермінантою, яка впливає на залучення нових трудових ресурсів до країни та зменшення їх відпливу за кордон. Це здійснено на основі дворівневого підходу, який на першому рівні передбачає кластеризацію європейських країн за інтегральним показником, що комплексно оцінює як кількісні, так і якісні характеристики системи вищої освіти, а також рівень її інтернаціоналізації, а на другому рівні – за допомогою logit- та probit-моделювання визначає ймовірність зміни інтенсивності міграційних процесів для кожного кластеру країн;

– висунуто та емпірично підтверджено гіпотезу, що інтенсивність міграційних процесів сприяє пришвидшенню інтеграції України до європейського співтовариства. Розроблений дворівневий підхід дозволив: 1) на основі поєднання модифікованої моделі Кобба – Дугласа та індексу Херфіндаля – Хіршмана довести, що для України та країн Вишеградської четвірки домінуючою міграційною детермінантою довгострокового економічного зростання є збільшення обсягів грошових переказів емігрантів у країну їх походження, а не зміна концентрації і поляризації населення цих країн у наслідок припливу іммігрантів; 2) на основі моделей σ - і β -конвергенції оцінити швидкість та час, необхідний для економічної конвергенції НЕ з країнами-членами ЄС з урахуванням впливу інтенсивності міграційних процесів;

удосконалено:

– методологію врахування зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами при реформуванні ДМП, що відрізняється від існуючих формалізацією каузальних взаємозалежностей між динамікою кількості іммігрантів та рівнем інтегрованості країни в глобалізаційні процеси (за соціальним, економічним і політичним вимірами) за допомогою комплексного поєднання інструментарію ANOVA-тестування, методу найменших квадратів і тесту Гренджера. Це дозволило спростувати гіпотезу про глобалізацію як рефлектор міграційних процесів, але підтвердити, що політична та соціальна глобалізація є важливими детермінантами їх активізації, й на цій основі обґрунтувати соціально-політичні таргети реформування ДМП в Україні;

– методологію дослідження трендів та структури еміграційного потоку у контексті таргетування регуляторних інтервенцій ДМП, що на відміну від існуючих здійснено за допомогою сценарного прогнозування (модель авторегресії і розподіленого лага ADL) динаміки зміни кількості емігрантів з України залежно від зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення. Це дозволило виявити часові лаги, ретроспективні та прогнозовані зміни кількості вітчизняних емігрантів, обґрунтувати, що серед їх мотивів пошук можливостей працевлаштування домінує над потребами в зростанні добробуту;

– методологічний базис обґрунтування впливу брэнда країни на динаміку чистого міграційного потоку, що відрізняється від існуючих поєднанням тестувань ANOVA, Шапіро – Уїлка та Левене, врахуванням емоційних уявлень та обізнаності потенційних мігрантів про країну, орієнтацією не на статичну, а на

інтервальну оцінку сприйняття бренда країни її зовнішніми стейкхолдерами. Це дозволило на даних України та європейських країн емпірично підтвердити наявність динамічного тренду еміграційних потоків у ті країни, які сприймаються нерезидентами як такі, що демонструють більш високий потенціал, якість життя, культурні цінності та традиції;

– наукові засади сценарного прогнозування динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від характеру змін рівнів грамотності населення, його залученості до неформальної освіти, що на відміну від існуючих базується на поєднанні регресійного аналізу та імітаційного моделювання. Це дозволило обґрунтувати напрямки синхронізації ДМП з освітніми реформами, зокрема щодо розвитку неформальної освіти та освіти впродовж усього життя;

– методологію дослідження узгодженості ДМП та соціальної політики держави у системі управління НЕ, що на відміну від існуючих здійснено шляхом оцінювання (узагальнюючим методом моментів Ареллано – Бонда) взаємного впливу міграційного приросту та інтегрального динамічного індикатора соціального прогресу. Це дозволило емпірично підтвердити високий рівень синхронізації державних міграційної та соціальної політик країн Вишеградської групи і відсутність такої узгодженості в Україні, обґрунтувати напрямки використання відповідних кращих бенчмарків під час реформування ДМП в Україні;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні засади дослідження наукового ландшафту визначення ролі та місця ДМП в системі управління національним господарством, що відрізняються від існуючих інтегральним поєднанням бенчмаркінг-інструментарію (Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results і Google Ngram Viewer) та бібліометричного аналізу (VOSviewer v. 1.6.13) у таких вимірах: змістовному (кластеризовано наукові патерни досліджень залежно від тісності їх взаємозв'язку), часовому (визначено періоди зростання публікаційної активності та основні етапи еволюції наукового доробку), просторовому (виявлено та описано інтернаціональні наукові альянси);

– теоретико-методичні засади обґрунтування основних напрямів реалізації ДМП відповідно до Цілей сталого розвитку і ключових стейкхолдерів, що на відміну від існуючих здійснено на основі виявлених фільтром Баттерворта флуктуацій часових рядів зміни індексу чистого міграційного приросту та ключових індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку, а також засобами кореляційного аналізу – співпадіння/неспівпадіння виявлених трендів;

– методологія оцінювання соціального прогресу України та країн Вишеградської четвірки, що на відміну від існуючих базується на чотириетапному підході та передбачає оцінювання показників соціального розвитку (відібраних на основі Національної економічної стратегії на період до 2030 р.), визначення їх вагових коефіцієнтів ентропійним методом, а також дозволяє врахувати динамічний характер інтегрального індексу соціального прогресу, забезпечити однорідність та узгодженість у процесі порівняння рівнів соціального прогресу різних країн.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні наукові положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані: органами законодавчої та виконавчої влади – при визначенні напрямів оновлення ДМП; органами місцевого самоврядування – при формуванні програм забезпечення інтеграції мігрантів у місцеве соціокультурне середовище; профільними громадськими організаціями та асоціаціями – при реалізації заходів на підтримку мігрантів.

Пропозиції щодо оцінювання впливу міграційних процесів на рівень соціального прогресу країни впроваджено в діяльність Державної міграційної служби в Одеській області (довідка № 356 від 13.04.2021 р.); щодо оцінювання впливу результативності ДМП на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС – у діяльність Інституту розвитку міжнародної співпраці, Польща (довідка № 6 від 21.04.2021 р.); щодо впливу інституціонального партнерства у сфері формальної та неформальної освіти на результативність ДМП – у ГО «Центр освіти впродовж усього життя» (довідка № 4 від 15.04.2021 р.).

Результати дисертації використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання таких дисциплін: «Економічна політика та державне регулювання», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Сталий розвиток» (акт від 19.04.2021 р.).

Особистий внесок. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, зазначено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації оприлюднені та одержали позитивну оцінку на 5 міжнародних наукових конференціях ([23–27] у наведеному в авторефераті списку праць).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 27 наукових працях загальним обсягом 15,08 друк. арк., із яких особисто авторів належить 10,98 друк. арк., зокрема, 22 стаття у наукових фахових виданнях України (з яких 1 – у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Web of Scince), 5 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 475 с., зокрема, 358 с. основного тексту, 97 табл., 75 рис., 5 додатків та список використаних джерел, що налічує 456 найменувань.

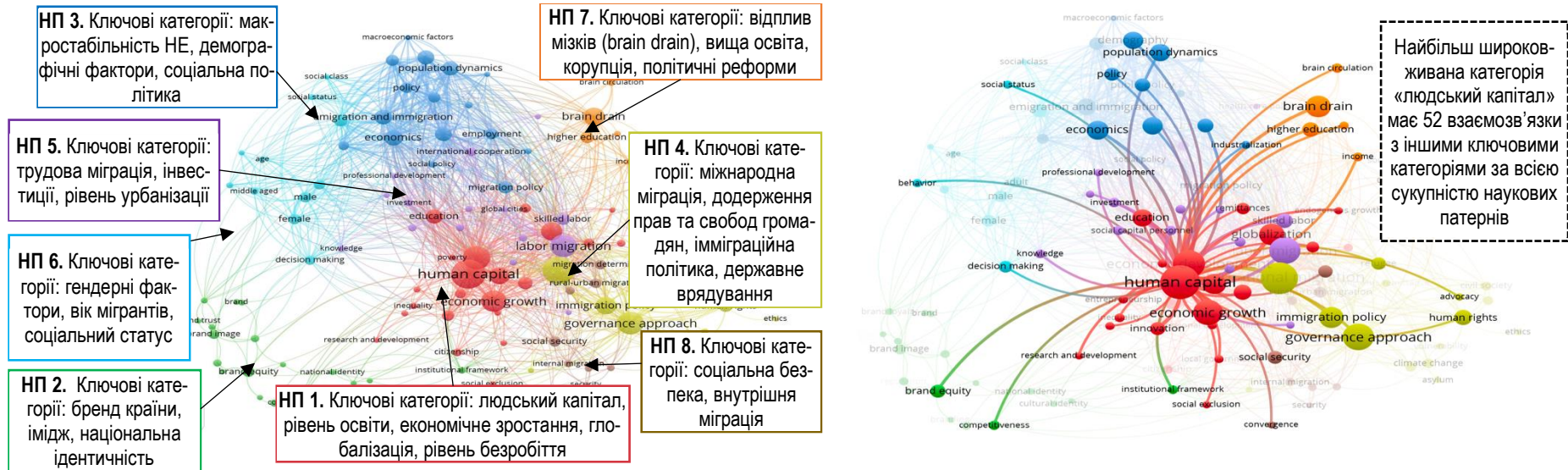
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Роль та місце державної міграційної політики в системі управління національним господарством» поглиблено теоретичні засади дослідження наукового ландшафту встановлення ролі та місця ДМП в системі управління національним господарством, окреслено концептуальні засади реалізації ДМП.

З метою виявлення еволюції домінуючих трендів у дослідженні взаємозв'язків між ефективністю реалізації ДМП та детермінантами довгострокового економічного розвитку проведено бібліометричний аналіз із використанням бенчмаркінг-інструментів Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results та Google Ngram Viewer. Для аналізу згенеровано вибірку із 7 889 наукових статей, опублікованих у виданнях, що індексуються базами даних Scopus, Web of Science та/або Google Books (1991–2020 pp.), які фокусуються на дослідженні ДМП. Виявлено висхідний тренд публікаційної активності з цієї проблематики із щорічним середнім приростом публікацій на 15 %, а також періоди її активізації – 2006 та 2014 pp. (рис. 1 г).

На основі результатів со-occurrence-аналізу (відображає тісність взаємозв'язку між ключовими категоріями сформованої вибірки) виявлено 8 наукових патернів у дослідженні цієї проблематики (рис. 1 а): № 1 присвячений аналізу взаємозв'язків між глобалізацією, ефективністю освітньої політики, рівнем безробіття в країні, економічним зростанням та ДМП; № 2 – між брендом країни, її айдентикою, рівнем лояльності нерезидентів країни до її бренда та ДМП; № 3 – між демографічними факторами, соціальною політикою, макроекономічними детермінантами розвитку НЕ та ДМП; № 4 – між ефективністю державного врядування, рівнем додержання прав і свобод громадян, імміграційною політикою в країні та обсягами міжнародної міграції; № 5 – між обсягами трудової міграції, обсягами інвестицій у країну, рівнем урбанізації, умовами професійного розвитку в країні та ефективністю реалізації ДМП; № 6 – між соціальним статусом мігрантів, їх гендерною та віковою структурою під час формування міграційного профілю країни; № 7 – між впливами висококваліфікованих кадрів із країни, рівнями розвитку інтелектуального капіталу, охоплення вищою освітою, корупції, особистих доходів населення та ДМП; № 8 – між рівнем соціальної безпеки, обсягами внутрішньої міграції в країні та ефективністю реалізації ДМП. Найбільшою мірою пов'язані наукові патерни № 1, № 4 та № 5, дослідження науковців найчастіше фокусуються на питаннях розвитку людського капіталу, його впливу в контексті підвищення ефективності ДМП для забезпечення довгострокового зростання НЕ (рис. 1 б).

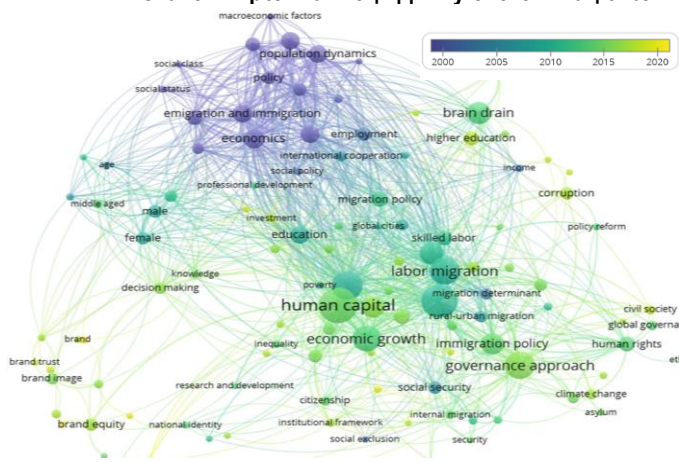
Результати ретроспективного аналізу (рис. 1 в) дозволили встановити, що: до 2000 р. напрямки реалізації ДМП визначалися переважно з огляду на вплив демографічних факторів; у 2000–2010 pp. – через мотиви та гендерний профіль мігрантів, а також з урахуванням загроз впливу інтелектуального капіталу; у 2010–2015 pp. – через її наслідки для глобалізації та економічного розвитку країни; з 2015 р. – по т. ч. – через зв'язок із брендом країни, сталим розвитком, рівнями корупції та освіченості нації. Виявлено чотири кластери наукових інтернаціональних альянсів (за кількістю документів у співавторстві), представники яких зробили найбільший внесок у розвиток досліджень ролі та місця ДМП у системі управління НЕ (рис. 1 д): № 1 – науковці з США, Великобританії та Німеччини (активізація досліджень до 2012 р.); № 2 – з Італії, Індії, Канади, Мексики, Австрії, Словаччини, Польщі та Сінгапуру (2012–2016 pp.); № 3 – з Китаю,

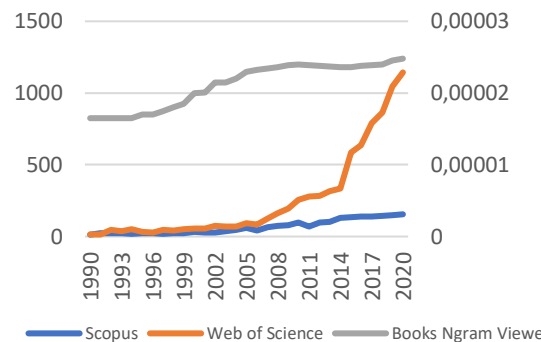
а) результати кластеризації наукових патернів (НП) у дослідженнях з питань визначення ролі та місця ДМП у системі національного господарства

б) візуалізаційна карта взаємозв'язку ключової категорії «людський капітал» з іншими за всю сукупність НП у дослідженнях із ДМП

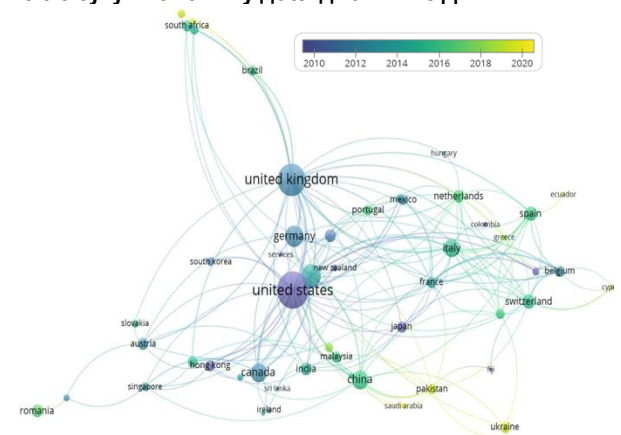
Найбільш широковживана категорія «людський капітал» має 52 взаємозв'язки з іншими ключовими категоріями за всю сукупність наукових патернів

в) візуалізаційна карта результатів ретроспективного аналізу досліджень із питань ДМП

г) динаміка публікаційної активності з визначення ролі та місця ДМП в системі національного господарства

д) візуалізаційна карта досліджень із ДМП за географічною ознакою та роком їх активізації

Рисунок 1 – Результати аналізу наукового ландшафту щодо встановлення ролі та місця ДМП в системі управління національним господарством (Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results, Google Ngram Viewer, VOSviewer v. 1.6)

Швейцарії, Нідерландів, Франції, Португалії та Румунії (2016–2018 рр.); № 4 – з Пакистану, України, Саудівської Аравії, Греції та Південної Африки (після 2018 р.). Критичний аналіз практики реалізації ДМП в Україні засвідчив необхідність оновлення її нормативно-правового забезпечення (відповідна стратегія має часовий горизонт виконання до 2025 року), підвищення ступеня координації та синхронізації дій органів влади різних рівнів. У роботі окреслено концептуальні основи реалізації ДМП в системі управління національним господарством. Відповідні детермінанти та рефлексори згруповані за рівнем впливу на економічний, екологічний, соціальний та інституціональний розвиток, а також з огляду на репутацію, імідж та бренд країни у світовому співтоваристві. У контексті на зорієнтованість щодо забезпечення довгострокового економічного зростання запропоновано виокремлювати такі принципи реалізації ДМП: верховенство права та захист прав людини; прозорість дій і звітів органів державного та місцевого врядування у сфері реалізації ДМП; адаптивність та гнучкість – забезпечення своєчасного коригування та оновлення завдань, інструментів і цілей ДМП; превентивність та запобігання проявам нерівності / дискримінації за демографічними, гендерними, культурними і національними вимірами; синхронізація та конвергенція дій уряду і нормативно-правового забезпечення під час реалізації ДМП; обґрунтованість інструментів імплементації ДМП; системність та комплексність – формування ДМП з урахуванням усіх коінтеграційних зв'язків між результативністю реалізації ДМП та детермінантами забезпечення довгострокового економічного зростання; інтегрованість ДМП з іншими стратегічними напрямками розвитку НЕ.

У другому розділі «**Обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків між результативністю державної міграційної політики та параметрами розвитку національної економіки**» обґрунтовано напрямки реформування ДМП в Україні на основі формалізованих причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту та сукупністю параметрів розвитку НЕ, співпадіння/неспівпадіння трендів ключових індикаторів Цілей сталого розвитку та міграційної динаміки, її зв'язку з глобалізаційними процесами.

У контексті дослідження причинно-наслідкових зв'язків між результативністю ДМП та детермінантами розвитку НЕ актуальності набуває перевірка гіпотези, що емігранти надають перевагу переміщенню у країни з високим рівнем урбанізації, експортно-імпортного та бюджетного потенціалів, соціального, економічного та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності. Це створює як додаткові переваги для таких країн (притік мігрантів сприяє поширенню нових знань, технологій, використання міжнародного досвіду тощо), так і нові ризики (зростання рівня розривів між розвитком міських та сільських територій, обсягів забруднення, захворюваності, перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї тощо), які мають бути враховані при реалізації ДМП. Перевірку цієї гіпотези здійснено за допомогою побудови матриць та нечітких когнітивних карт (методом FCM-аналізу), які

формалізують причинно-наслідкові зв'язки між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та 53 параметрами, що характеризують розвиток НЕ (рис. 2).

Результати когнітивного моделювання засвідчили, що найбільший рівень позитивного взаємовпливу (досліджувані фактори підсилюють один одного) встановлено між чистим міграційним приростом та індикаторами Т7 (експортно-імпортний потенціал), PS3, PS5 (бюджетний потенціал), Н6, Н11 Н12, Н14 (система охорони здоров'я), EG1 (економічний розвиток), а негативного (досліджувані фактори послаблюють один одного) – Н1, Н2, Н9, Н10, Н13 (система охорони здоров'я). На основі розрахунків сформульовано комплекс рекомендацій щодо реформування ДМП в Україні, зокрема: щодо концепту «ефективність системи охорони здоров'я» – запровадження державних програм медичних гарантій та соціального забезпечення для мігрантів, розроблення інформаційних кампаній серед мігрантів про можливості одержання своєчасної медичної допомоги та діючі інформаційні онлайн-портали системи охорони здоров'я; щодо концепту «експортно-імпортний потенціал» – розроблення стратегії розвитку національного бренда України, репутаційної стратегії сприйняття України міжнародною спільнотою, поширення успішних кейсів іммігрантів із розвитку власної справи у сферах інноваційних технологій, високотехнологічного виробництва, креативної індустрії тощо; щодо концепту «бюджетний потенціал» – запровадження програм податкових пільг для компаній, діяльність яких зорієнтована на навчання й інтеграцію мігрантів у культурне середовище країни, реалізація бюджетних програм навчання та підвищення кваліфікації мігрантів та членів їх родини; щодо концепту «економічний розвиток» – розроблення програм цільового працевлаштування мігрантів залежно від їх кваліфікації та компетенцій, розроблення програм соціальних гарантій мігрантам, які працевлаштовуються на вітчизняні промислові підприємства, розроблення державного інформаційного онлайн-порталу для інтеграції запитів роботодавців щодо відкритих вакансій і резюме мігрантів з профілем їх компетенцій.

Відповідно до Резолюції про глобальні Цілі сталого розвитку до 2030 р. трудові ресурси та інтелектуальний капітал визначено як ключові драйвери соціально-економічного розвитку, що обумовлює відповідне коригування ДМП та узгодження з європейськими стандартами як кращими практиками. У роботі запропоновано основні напрямки реалізації ДМП та перелік ключових стейкхолдерів відповідно до Цілей сталого розвитку (табл. 1). Для цього фільтром Баттерворта виявлено флуктуації часових рядів зміни індексу чистого міграційного приросту та основних індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку, що дозволяє врахувати ретроспективні та фактичні дані ряду, а також нівелювати фазові переходи у вихідному часовому ряді порівняно з вхідним (за рахунок використання рекурентного фільтра). Після цього засобами кореляційного аналізу формалізовано співпадіння/неспівпадіння виявлених трендів. Індекс чистого міграційного приросту розраховано за даними Міжнародної організації з міграції, а індикатори досягнення Цілей сталого розвитку – Світового банку та

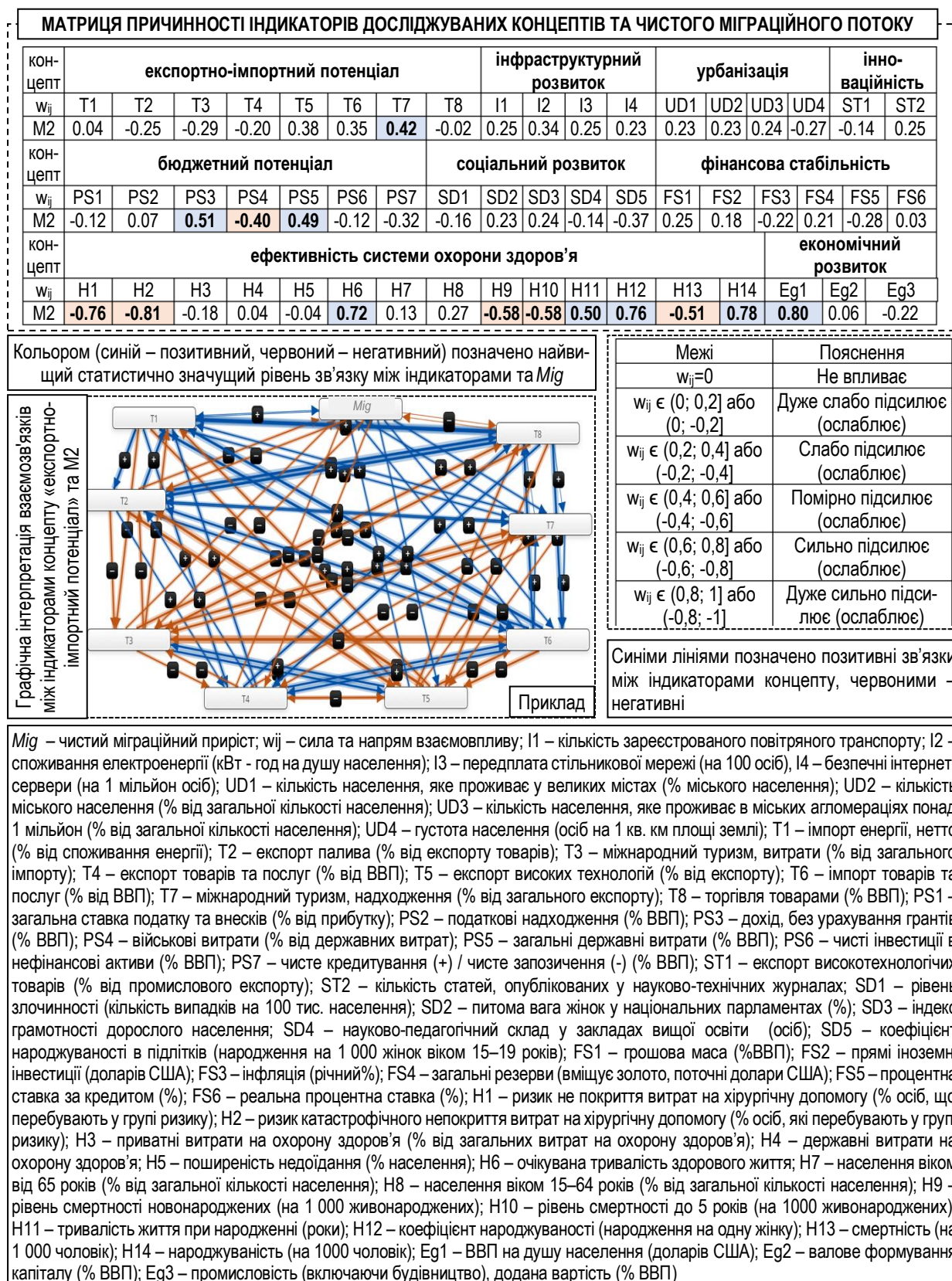

Рисунок 2 – Результати формалізації причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів розвитку НЕ (фрагмент)

Таблиця 1 – Напрями реалізації ДМП (для ключових стейкхолдерів) на основі виявлення співпадіння/неспівпадіння динаміки зміни чистого міграційного потоку в Україні та трендів ключових індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку

Ціль сталого розвитку	I	K	Pr	V*	Напрямок реалізації ДМП	S
SDG1 Подолання бідності, SDG10. Скорочення нерівності	P	-0.43	0.00*	↑	Оновлення договорів про співпрацю з країнами-призначення вітчизняних мігрантів для легалізації їх тимчасового працевлаштування, гарантування їм соціального та пенсійного забезпечення. Запровадження заходів щодо підвищення фінансової грамотності мігрантів, у тому числі за рахунок використання онлайн-технологій	МЗС, Мін'юст, МВС, НБУ
	In	-0.72	0.00*	→		
SDG3. Міцне здоров'я та благополуччя	L	0.39	0.03	↗	Синхронізація баз даних ДМС з електронною системою охорони здоров'я (eHealth) для забезпечення своєчасної медичної допомоги та забезпечення реалізації програми медичних гарантій для мігрантів. Закріплення на законодавчому рівні меж та часових горизонтів отримання компенсацій мігрантам унаслідок заподіяної шкоди їх майну та здоров'ю	МОЗ, МС
	Ex	-0.34	0.06**			
SDG4. Якісна освіта	Edh	0.56	0.00*	↗	Упровадження коопетиційної моделі інституційного партнерства між органами влади та іншими суб'єктами господарювання недержавного сектору у сфері формальної та неформальної освіти. Оновлення нормативно-правового забезпечення у сфері розбудови системи освіти впродовж усього життя, визнання результатів неформальної освіти мігрантів	МЗС, МОНУ
	Eds	0.43	0.00*			
	Edsc	0.53	0.04**			
SDG5. Гендерна рівність	Fem	-0.45	0.44	↗	Прийняття цільових програм із співфінансуванням проєктів неурядових, некомерційних або приватних організацій правової, психологічної підтримки мігрантів жіночої статі, які зіштовхуються з проявами насильства та стають жертвами торгівлі людьми	МЕ, ДСЗ, МЗС
SDG8. Гідна праця та економічне зростання	Un	-0.75	0.00*	↗	Запровадження накопичувальної системи балів залежно від компетенцій (знання іноземної мови, рівень освіти, стаж та досвід роботи тощо) для кожної з груп трудових емігрантів (висококваліфіковані та кваліфіковані робітники, студенти, тимчасові мігранти) подібно до канадської, австралійської, англійської тощо, а також сервісу пошуку роботи відповідно до їх профілю вмінь	МЕ, ДСЗ, Мін'юст, МКІП
	GNI	0.73	0.00*			
SDG9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Exrd	0.58	0.00*	↑	Формування робочої групи у сфері регулювання питань зворотної міграції інтелектуального капіталу (з підпорядкуванням ДМС, ДСЗ, Мінекономіки та МОНУ). Запровадження практики проведення ярмарків вакансій в основних країнах призначення для стимулювання повернення вітчизняних мігрантів до країни. Запровадження державних стипендіальних програм, у тому числі у співфінансуванні з неурядовими та міжнародними організаціями, для активізації освітньої та наукової імміграції	МЕ, МЗС, МОНУ, ДМС, МКІ
SDG13. Пом'якшення наслідків зміни клімату	GHG	-0.69	0.00*	↗	Запровадження механізму визначення юридичного статусу осіб, які вимушено переміщуються внаслідок зміни клімату та стихійних лих. Розроблення державних цільових програм соціального страхування, що повністю або частково покривали б витрати на відновлення житла мігрантів, зруйнованого внаслідок надзвичайних ситуацій	МЗС, МОЗ, МОНУ
SDG16. Мир справедливості та сильні інститути	CC	-0.67	0.00*	↗	Зниження рівня корупції та підвищення рівня довіри до державних інститутів за рахунок створення на базі урядового сайту інформаційного порталу онлайн-підтримки мігрантів із питань працевлаштування, соціального та правового захисту, економічної та фінансової допомоги, охорони здоров'я, підприємництва тощо	МЕ
SDG17. Партнерство заради сталого розвитку	Imp	0.45	0.67	↗	Розроблення законопроєкту щодо фінансової допомоги (у тому числі державного кредитування) емігрантів при започаткуванні власної справи, створення інвестиційних фондів для підтримки їх Start-up проєктів за умови реалізації на території України. Забезпечення автоматизованого онлайн-обміну даними між Україною та партнерами-країнами у сфері управління міграцією та кордонами	МЕ, МС

Примітка: I – індикатор досягнення відповідної Цілі сталого розвитку; V* – динаміка досягнення Цілей сталого розвитку за аналітичним звітом Sustainable Development Report 2021; K – коефіцієнт кореляції індексу чистого міграційного приросту та індикатора досягнення відповідної Цілі сталого розвитку; ↑ – Ціль досягнуто або з високою імовірністю буде виконано до 2030 р.; ↗ – динаміка позитивна, однак, необхідна активізація дій у напрямі досягнення Цілі; → – стагнація, відсутні зрушення щодо досягнення Цілі; ↓ – негативна динаміка у досягненні Цілі; Pr – статистична значущість на рівні 1% (*), 5% (**); S – ключові стейкхолдери у реалізації ДМП; P – ризик бідності; L – тривалість життя; Ex – витрати домогосподарств; Edh – коефіцієнт охоплення вищою освітою; Eds – коефіцієнт охоплення середньою освітою; Edsc – коефіцієнт охоплення дошкільною освітою; Fem – питома вага жінок на керівних посадах; Un – рівень безробіття; GNI – рівень доходу на душу населення; Exrd – державні витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; In – нерівність доходів; GHG – обсяги викидів парникових газів; CC – індекс корупції; Imp – обсяг імпорту з країн, що розвиваються; МЕ – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України; МЗС – Міністерство закордонних справ; МОНУ – Міністерство освіти і науки України; ДМС – Державна міграційна служба; ДСЗ – Державна служба зайнятості; МС – Міністерство соціальної політики; МВС – Міністерство внутрішніх справ; Мін'юст – Міністерство юстиції; МКІП – Міністерство культури та інформаційної політики; МОЗ – Міністерство охорони здоров'я; НБУ – Національний банк України.

аналітичного звіту Sustainable Development Report 2021, вибірка даних для України сформована за 2000–2020 рр. Найбільш істотну антициклічну та циклічну статистичну залежність з індексом чистого міграційного приросту виявлено для рівня безробіття (коефіцієнт кореляції – $-0,75$), доходу на душу населення ($0,73$), нерівності доходів ($-0,72$), обсягу викидів парникових газів ($-0,69$), індексу корупції ($-0,67$).

У контексті дослідження ролі та місця ДМП в системі управління національним господарством важливо виявити причинно-наслідкові зв'язки між міграційними та глобалізаційними процесами. У роботі поставлено та вирішено наукове завдання – визначити, який саме тип глобалізації (економічна, соціальна або політична) найбільшою мірою є наслідком (рефлектором) збільшення міграційних потоків, а який – їх домінуючою детермінантою. Це дослідження здійснене в такій послідовності (рис. 3): 1) побудова моделі дослідження залежності кількості іммігрантів (як індикатора результативності ДМП) від рівнів економічної, соціальної та політичної глобалізації; 2) перевірка гіпотези про існування статистично значущої різниці між кількістю іммігрантів залежно від залученості країн до глобалізаційних процесів із використанням інструментарію ANOVA-тестування; 3) перевірка даних на стаціонарність із використанням панельного тесту на наявність одиничних коренів; 4) оцінювання коінтеграції між даними з використанням тесту Педроні; 5) економічне обґрунтування коінтеграційних зв'язків між кількістю іммігрантів та рівнями соціальної, економічної та політичної глобалізації; 6) оцінювання причинно-наслідкових зв'язків між кількістю іммігрантів та рівнями соціальної, економічної та політичної глобалізації з використанням тесту Гренджера. Емпіричні розрахунки здійснено з використанням програмного забезпечення EViews11 для України та країн Вишеградської групи за 2000–2020 рр. на основі статистичних звітів Світового банку, Швейцарського економічного інституту, Міжнародної організації з міграції та Державної служби статистики.

Результати розрахунків спростовують гіпотезу, що будь-який тип глобалізації можна вважати наслідком активізації міграційних процесів (статистична значущість за тестом Гренджера становить більше ніж порогове значення у 10 %), натомість друга гіпотеза виявилася підтвердженою. З усіх досліджуваних видів глобалізації найбільш важливою детермінантою нарощування імміграційних потоків виявилася політична (зростання її рівня на 1 % призводить до збільшення кількості іммігрантів на 0,8 %). Соціальна глобалізація має істотно менший вплив – лише 0,25 %, тоді як економічна взагалі виявилася статистично не значущою детермінантою. Коефіцієнт детермінації DOLS моделі становить більше ніж 84 %, що свідчить про високу обґрунтованість одержаних результатів. У контексті реформування ДМП в Україні одержані результати підтверджують необхідність активізації роботи в напрямі посилення транскордонних зв'язків, розширення дипломатичного представництва у країнах походження іммігрантів, підвищення рівня залученості державних органів влади до наднаціональних інституцій та комітетів у сфері управління міграцією (Глобальна група

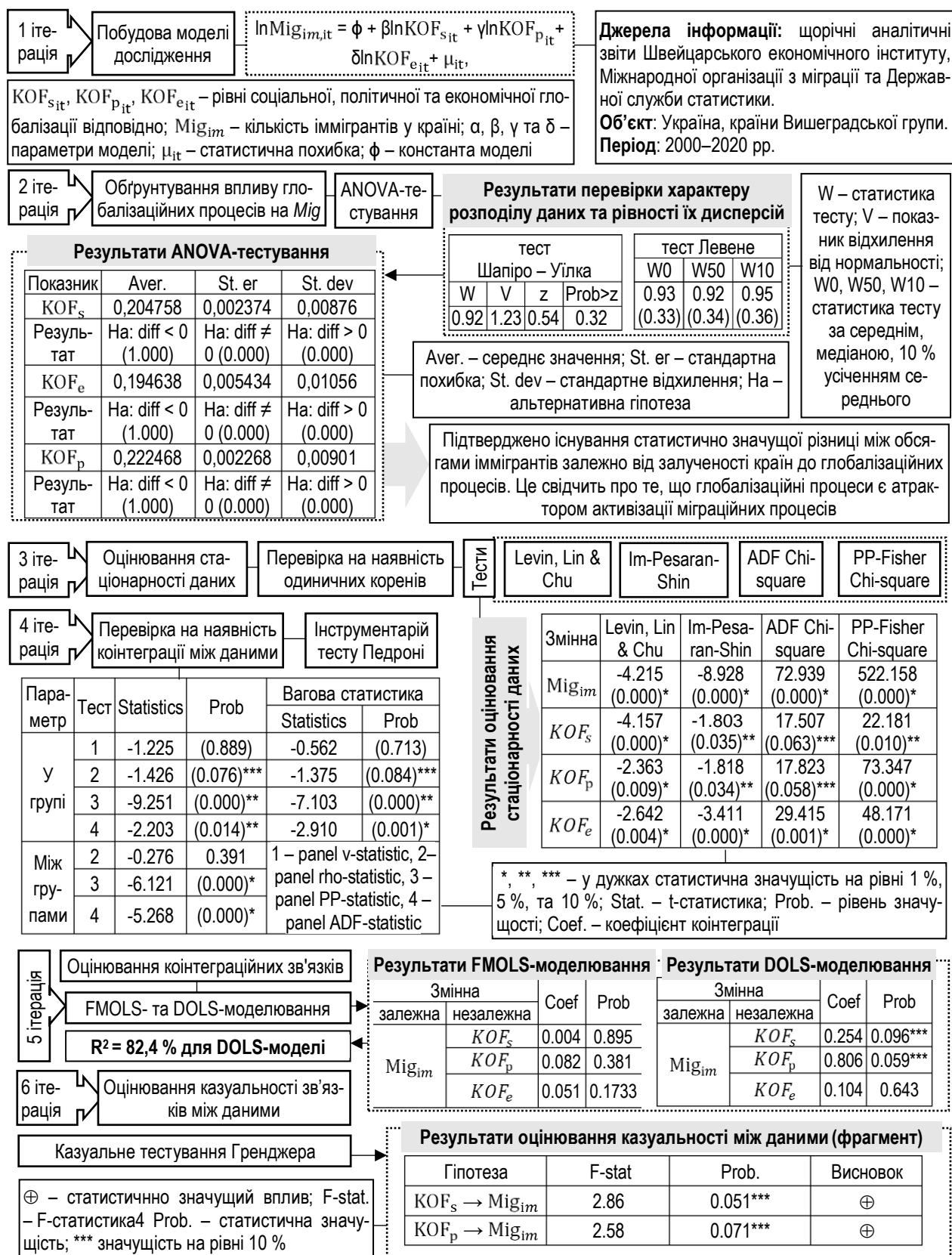

Рисунок 3 – Формалізація казуальних зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами

з міграції, Міжнародна організація з міграції, Міжнародна організація праці тощо), що забезпечить повноцінне входження України до глобальної міграційної мережі та одержання додаткових позитивних ефектів для країн як походження, так і призначення мігрантів. Крім того, виявлений вплив соціальної глобалізації на міграційні процеси повинен стати поштовхом для органів державної влади щодо розроблення цільових програм (у тому числі у партнерстві з неурядовими та міжнародними організаціями) інтеграції іммігрантів у соціокультурне середовище України, враховуючи їх міграційні мотиви: пошук гідної праці, підвищення якості та умов життя, рівня економічного добробуту, одержання доступу до публічних послуг та соціального забезпечення тощо.

У третьому розділі «Економічні, інституціональні та поведінкові детермінанти ефективності державної міграційної політики» обґрунтовано пропозиції щодо реформування ДМП на основі формалізації залежностей індикаторів міграційних процесів від рівнів безробіття та доходів на душу населення, ефективності державного врядування і брэнда країни на міжнародному ринку.

Для періодизації і таргетування регуляторних інтервенцій у процесі реформування ДМП особливої актуальності набуває прогнозування песимістичного, реалістичного та оптимістичного сценаріїв зміни кількості емігрантів в Україні до 2030 р. на основі ретроспективних даних щодо рівнів безробіття та доходів населення, починаючи з 2000 р. Для цього розроблено науково-методологічний підхід (рис. 4), в основу якого покладено модель авторегресії і розподіленого лага ADL.

Розрахунки здійснено з використанням програмного комплексу EViews 11, а інформаційну базу сформовано на основі даних Державної служби статистики та Світового банку. Результати дослідження засвідчили, що вплив рівнів безробіття та доходу на душу населення на кількість емігрантів виявляється з часовим лагом один рік. Виявлені тренди є спадними у 2012–2014 рр. (обумовлено поступовим відновленням економіки після наслідків фінансово-економічної кризи 2009 р.) та у 2020 р. (як наслідок закриття кордонів країн через уведення протиепідемічних заходів у зв'язку з поширенням COVID-19). Натомість висхідна тенденція мала місце у 2014–2015 рр. (пов'язано з політичною нестабільністю в Україні) та прогнозується у 2022 р. (за умови послаблення дії протиепідемічних заходів та відкриття кордонів країн – реципієнтів мігрантів). Крім того, виявлено, що рівень безробіття має істотно більший негативний вплив на динаміку міграційних процесів, ніж рівень доходу на душу населення, тому, за прогнозними оцінками, в загальному еміграційному потоці будуть переважати саме трудові емігранти. З огляду на це, у контексті реформування ДМП в Україні обґрунтовано напрямки розроблення державних цільових програм щодо соціальної підтримки та гарантій реемігрантам, реалізації інших регуляторних інтервенцій, спрямованих на створення нових робочих місць, у тому числі за рахунок реалізації проєктів державно-приватного партнерства, упровадження механізмів поетапного рівномірного підвищення заробітної плати.

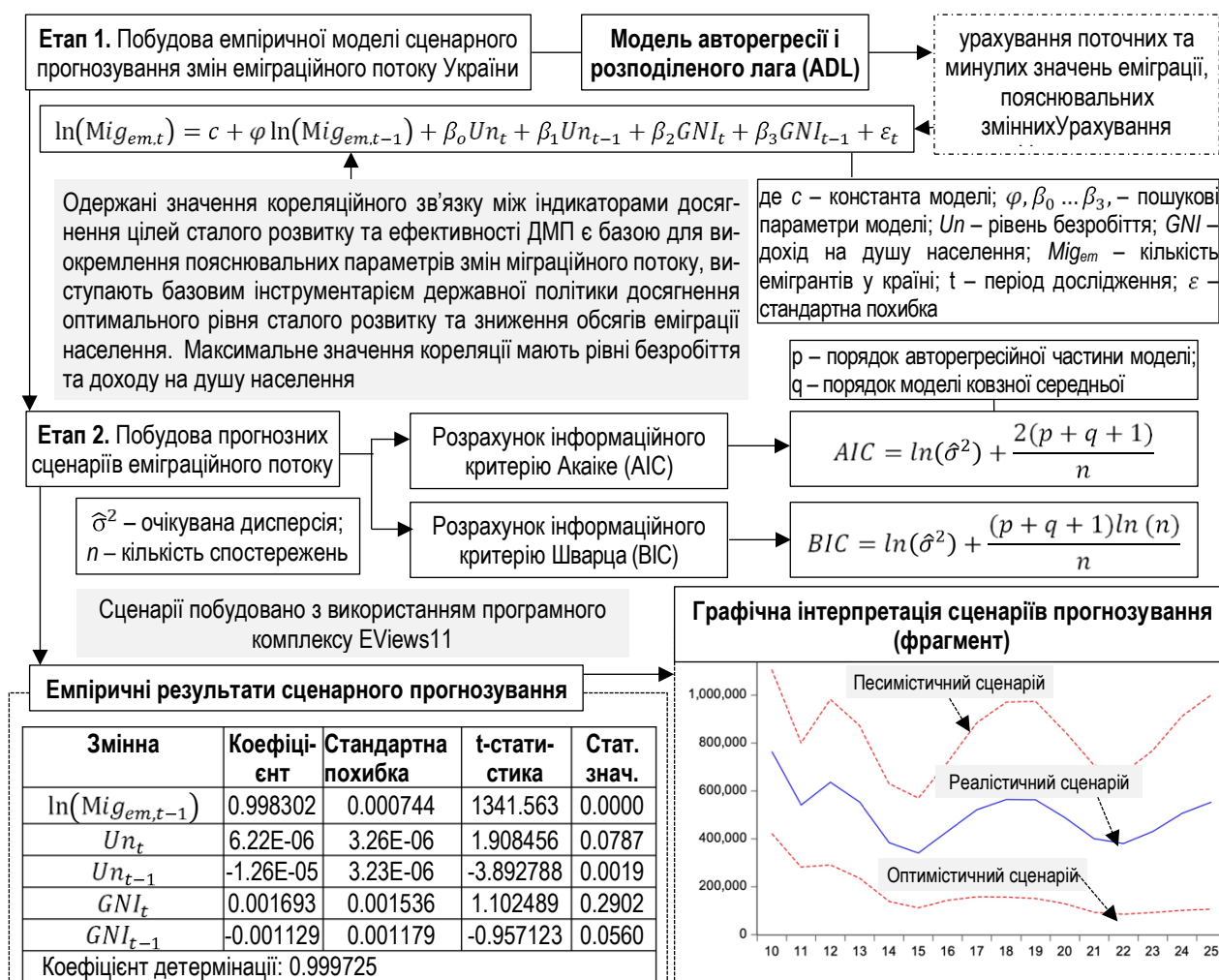

Рисунок 4 – Наукове підґрунтя та результати сценарного прогнозування динаміки зміни кількості емігрантів з України залежно від трендів зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення

Відповідно до Глобального договору про безпечну, впорядковану і врегульовану міграцію (Global Compact for Migration) та вимог євроінтеграційного процесу імплементація ефективної ДМП можлива за умови її скоординованого й комплексного інституціонального забезпечення. У роботі висунуто та перевірено гіпотезу, що якість державного врядування в цілому, а також її окремі компоненти (зокрема, політична та громадянська свобода, відсутність корупції, політична стабільність, кваліфікованість органів державної влади і довіра суспільства до них, ефективність та прозорість регуляторних політик) є важливими детермінантами результативності ДМП. З метою перевірки цієї гіпотези системно поєднано інструментарій кореляційно-регресійного аналізу та методу головних компонент (рис. 5). Інформаційну базу дослідження склали дані України та країн Вишеградської групи за 2000–2019 рр. Як критерії ефективності державного врядування обрано Worldwide Governance Indicators, що розраховуються експертами Світового банку. Проведені розрахунки за всією вибіркою досліджуваних країн засвідчують, що найбільш статистично значущими параметрами впливу на обсяги еміграції населення необхідно вважати заходи держави

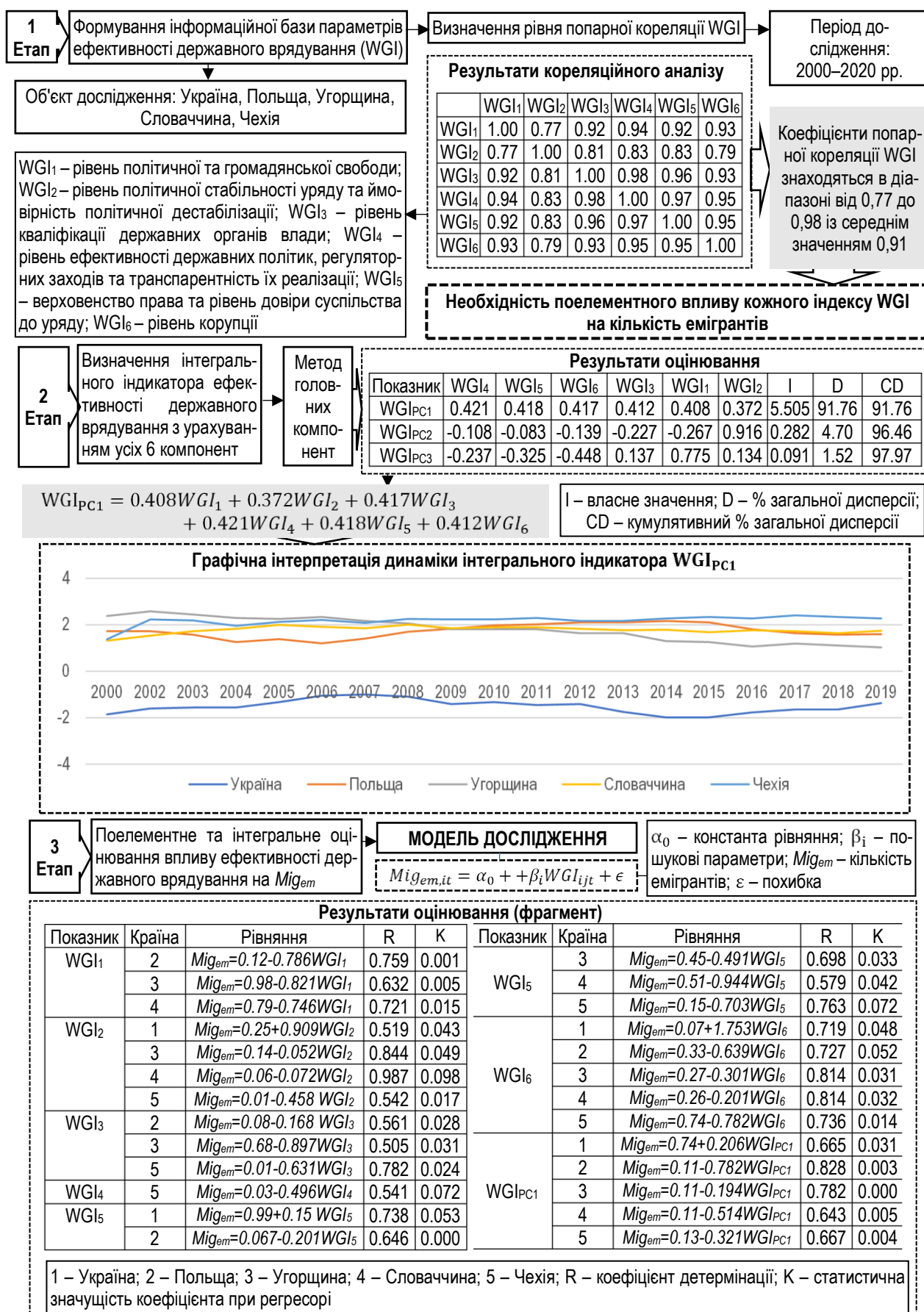

Рисунок 5 – Методологія та результати визначення впливу ефективності державного врядування на кількість емігрантів у країні

щодо забезпечення відкритості врядування, верховенства права та довіри суспільства до уряду, зниження рівня корупції. У той самий час у країнах Вишеградської четвірки цей вплив є зворотнім (зростання відповідних індикаторів на 1 % призводить до зменшення потоку емігрантів у середньому на 0,57 %), тоді як в Україні – прямим (їх зростання на 1 % призводить до зростання кількості емігрантів на 0,94 %). Це засвідчує, що в Україні ще не завершена активна фаза трансформації громадянського суспільства, інститутів та політичної свідомості населення, тому зміни в системі державного врядування поки що не стали релевантним фактором, що може пригальмувати еміграційну динаміку (серед причин міграції все ще переважають базові детермінанти – рівень доходу та безробіття). У контексті реформування ДМП це означає, що дуже важливою наразі є реалізація заходів, які б підвищили довіру населення України до ключових стейкхолдерів ДМП, зменшили рівень корупції при реалізації міграційних процедур, підвищили рівень транспарентності відповідних державних інституцій.

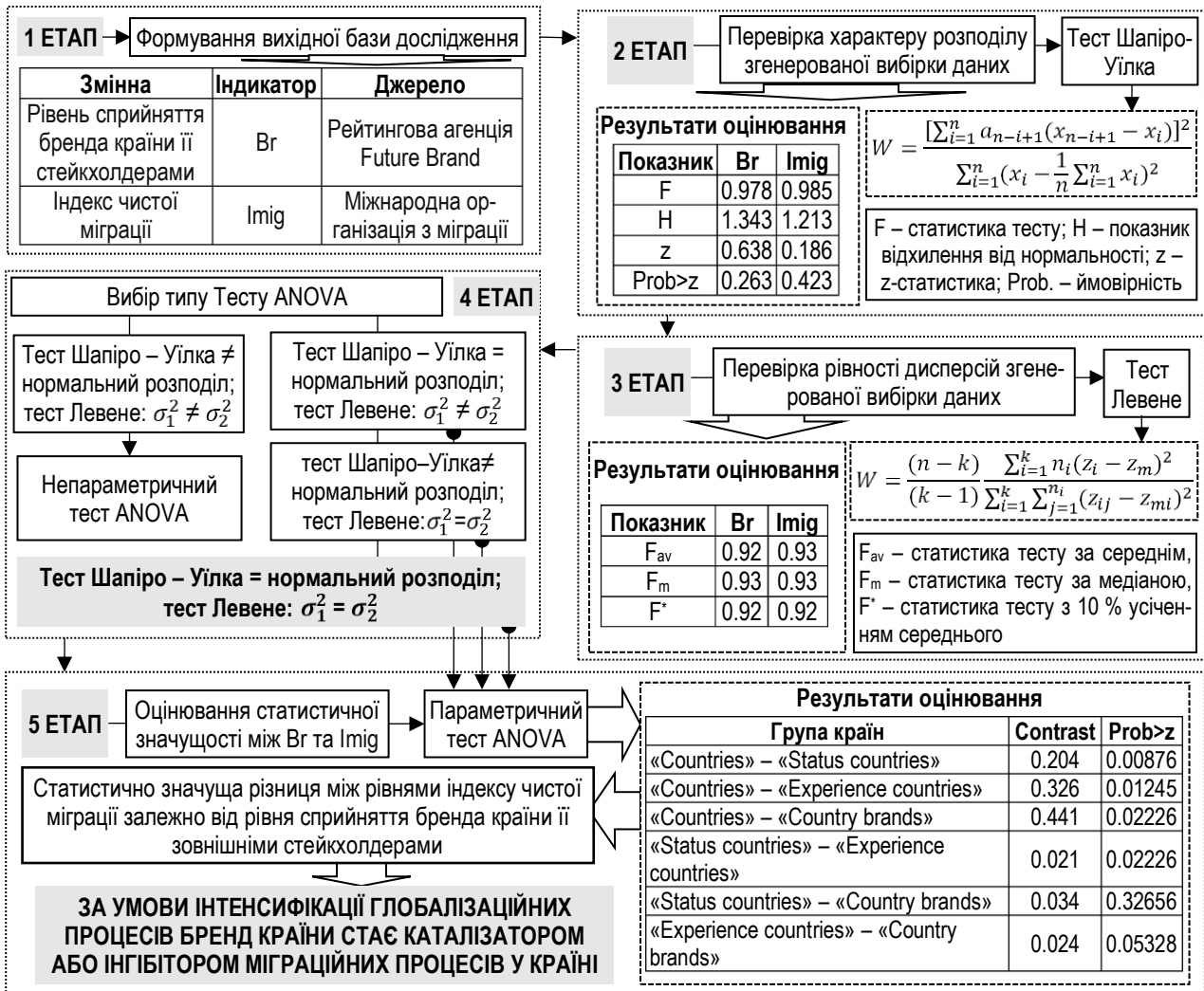
Глобалізаційні процеси, вільне переміщення ресурсів та капіталу спричинили не лише трансформацію векторів державних політик довгострокового розвитку в НЕ, а й вплинули на набір мотивів, що обумовлюють ухвалення рішень мігрантів при виборі країни міграційного призначення. Крім традиційних соціально-економічних факторів (рівень безробіття, середня заробітна плата, якість системи охорони здоров'я, освіти тощо), мігранти орієнтуються також і на бренд та імідж країни на міжнародному ринку. У роботі систематизовано науковий доробок у цій сфері та визначено, що країни з сильним брендом є більш привабливими для міграції інтелектуального капіталу. З огляду на це висунуто гіпотезу про статистично значущу залежність індексу чистої міграції від сприйняття бренда країни її зовнішніми стейкхолдерами.

Для перевірки цієї гіпотези розроблено методологічне підґрунтя (рис. 6), що поєднує тестування ANOVA, Шапіро – Уїлка та Левене, дозволяє отримати не статичну, а інтервальну оцінку бренда країни, а також урахує емоційні уявлення та обізнаність потенційних мігрантів про країну.

Для цього рівень сприйняття бренда країни її зовнішніми стейкхолдерами оцінено за методологією рейтингової агенції Future Brand («Countries» – низький рівень сприйняття бренда країни; «Status countries» – країни, які сприймаються як країни з високим потенціалом та рівнем якості життя; «Experience countries» – країни, які сприймаються як країни з високим рівнем культурних цінностей, традицій та культурної спадщини; «Country brands» – високий рівень сприйняття бренда країни). Об'єктом дослідження стала Україна та країни ЄС, періодом – 2000–2020 рр. Результати дослідження підтвердили гіпотезу про статистично значущу залежність індексу чистої міграції від рівня сприйняття бренда країни потенційним мігрантами.

Так, зокрема, зростання бренда країни підвищує ймовірність збільшення міграційних потоків: у країни «Status countries» – на 0,204; у країни «Experience countries» – на 0,326; у країни «Country brands» – на 0,441 (база порівняння – країни групи «Countries»). Отримані результати засвідчують, що при формуванні

напрямів оновлення ДМП необхідним є розроблення програми промоції та зміцнення національного бренда.

Рисунк 6 – Методологічний інструментарій та результати оцінювання впливу бренда країни на індекс чистої міграції

У четвертому розділі «Освітні детермінанти запобігання відтоку інтелектуального капіталу у національній економіці: напрямки урахування при реалізації державної міграційної політики» розроблено методологію дослідження ролі конкурентоспроможності національної системи вищої освіти як детермінанти зміни міграційних процесів, удосконалено підхід до сценарного прогнозування впливу рівнів грамотності населення та його залученості до неформальної освіти на чистий міграційний приріст населення.

Інтелектуальний капітал є однією із найважливіших детермінант довгострокового розвитку НЕ, тому країни конкурують між собою за високоосвічену робочу силу та талановиту молодь. У світі реалізуються широке коло глобальних проєктів із інтернаціоналізації освіти та академічної мобільності, стипендіальних та грантових програм для студентів та науковців. Державні регуляторні інтервенції спрямовані на те, щоб, з одного боку – сприяти утриманню

іноземного високопродуктивного інтелектуального капіталу у приймаючій країні, перетворити «освітніх» та «наукових» мігрантів на резидентів, а з іншого – запобігання відтоку власних кваліфікованих кадрів. У роботі висунуто та емпірично перевірено гіпотезу, що рівень конкурентоспроможності національної системи вищої освіти є важливою детермінантою, яка впливає на залучення нових трудових ресурсів у країну та зменшення їх відтоку за кордон. З метою її перевірки розроблено дворівневий підхід (рис. 7) відповідно до якого:

1) на першому рівні здійснено кластеризацію європейських країн за інтегральним рівнем конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, що комплексно оцінює як кількісні, так і якісні їх характеристики, а також рівень їх інтернаціоналізації. Також, розраховано ймовірність входження країни до відповідного кластеру. Інструментарієм дослідження обрано поєднання алгоритмів обчислення очікуваних оцінок параметрів статистичної моделі та максимізації логарифмічної функції правдоподібності її статистичних розподілів, що дозволяє нівелювати проблему наявності латентних змінних, а також неповноти даних початкових параметрів моделі;

2) на другому етапі побудовано logit- та probit-моделі, які дозволили оцінити ймовірність перевищення чистого міграційного потоку у країнах відповідних кластерів над його обсягом у базовому кластері (таким визначено перший, оскільки до нього входить Україна), а також ймовірність зміни інтенсивності міграційних процесів для кожного кластеру.

За результатами дослідження за 2010–2020 рр. виділено 4 кластери країн. До першого кластеру ввійшло 10 європейських країн (зокрема, й Україна), у яких відбулася зміна концептуальних підходів до управління системою вищої освіти в напрямку переходу від державного контролю до інституційної автономії. Однак швидкість, механізми реформування, а також моделі державного фінансування вищої освіти відрізняються в кожній країні зазначеного кластеру. Ключовими елементами освітньої політики країн другого кластеру (Німеччина, Франція та Великобританія) є широкі можливості щодо державного фінансування освітніх та наукових реформ вищої освіти, інституційна автономія закладів вищої освіти з точки зору розпорядження коштами, високорозвинений університетський менеджмент, потужна взаємодія академічного середовища з підприємницьким сектором, високий рівень якості наукових досліджень та потенціалу науково-педагогічних працівників. У країнах третього кластеру (15 європейських країн) інтенсивно імплементуються реформи у сфері вищої освіти та збільшується кількість приватних закладів освіти. Характерними рисами освітньої політики у країнах четвертого кластеру (Греція, Іспанія, Кіпр, Люксембург та Туреччина) є фокусування уваги на державному таргетуванні розвитку закладів вищої освіти та розподіл державних фінансових ресурсів відповідно до результатів досягнення цих таргетів. Розрахунки засвідчили, що прогнозна ймовірність зростання чистого міграційного потоку є найбільш високою в країнах другого кластеру (66,7 %) та достатньою – в країнах третього кластеру (23,4 %), тоді як для країн першого та четвертого кластерів ймовірність цього зростання виявилася статистично не значущою.

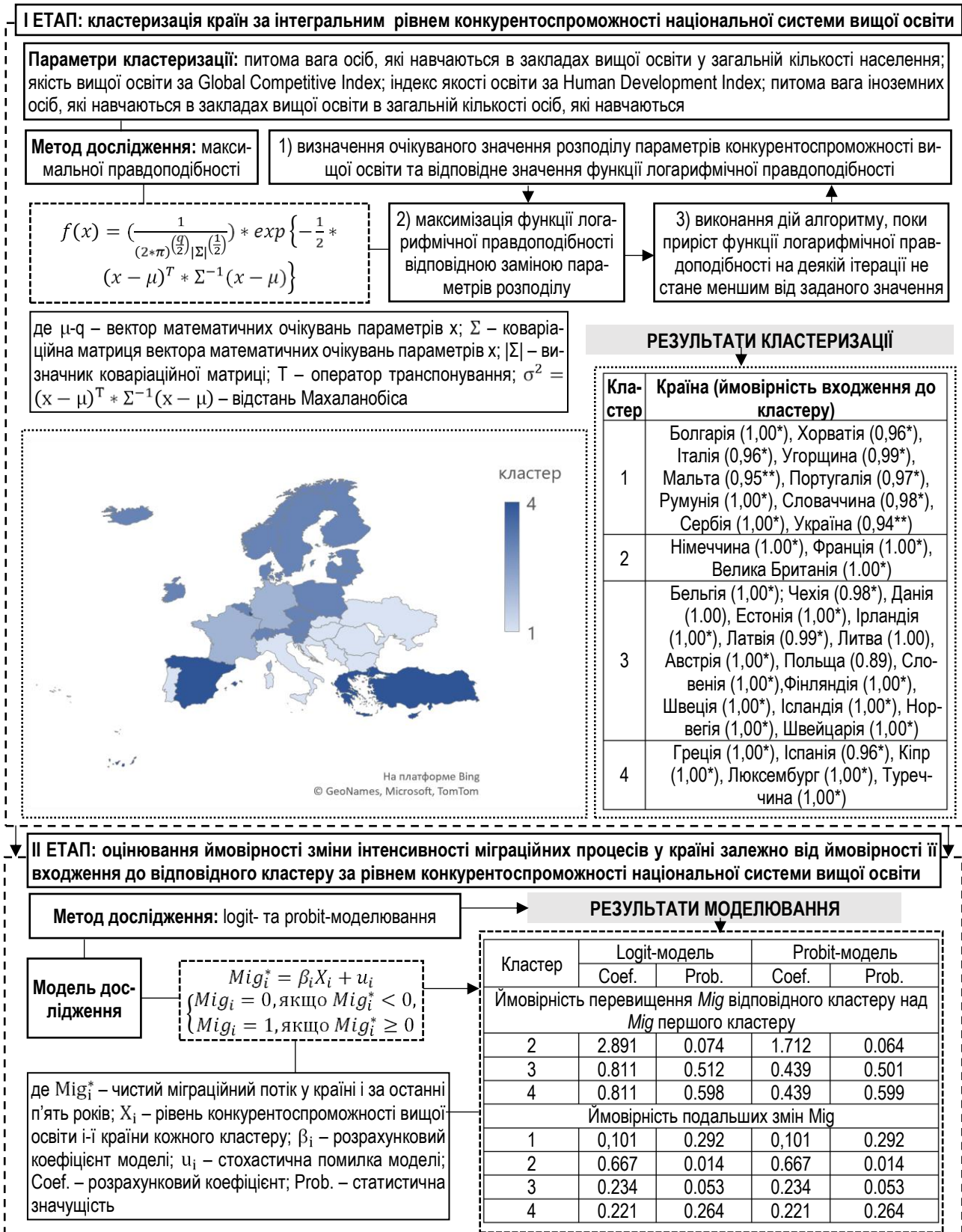

Рисунок 7 – Методологія та результати оцінювання впливу конкурентоспроможності національних систем вищої освіти на зміну чистого міграційного потоку

Таким чином, модель вищої освіти, що функціонує в Україні, не сприяє залученню високопродуктивного інтелектуального капіталу з-за кордону, а, навпаки, підвищує ризики «інтелектуальної трудової еміграції» (brain drain). Так, зокрема, ймовірність перевищення чистого міграційного потоку в Німеччині, Франції, Великобританії над його значенням для України (й інших країн другого кластеру) є максимальною та становить 2,89 (logit-модель) її 1,71 (probit-модель). До того ж для України взагалі відсутня ймовірність (prob. = 0,292 свідчить про статистичну незначущість результату), що чистий міграційний потік буде змінюватись у майбутньому внаслідок перспективних змін у системі вищої освіти. Натомість у країнах другого та третього кластерів така ймовірність є досить високою. Одержані висновки обумовлюють необхідність застосування в Україні регуляторних інтервенцій щодо підвищення якості вищої освіти, забезпечення рівного доступу мігрантів до неї, грамотності населення та можливості її підвищення відповідно до концепції «освіта впродовж усього життя» для збереження інтелектуального потенціалу нації та запобігання трудовій еміграції. Для побудови сценаріїв зміни чистого міграційного потоку залежно від рівня грамотності населення та його залученості до неформальної освіти розроблено науково-методичний підхід, що базується на поєднанні інструментарію регресійного аналізу та імітаційного моделювання (рис. 8).

Результати проведених розрахунків дають можливість стверджувати, що зростання залученості населення до неформальної освіти впродовж усього життя дозволить збільшити чистий міграційний приріст в Україні через 25 років – на 408 %, а через 50 років – 1076 % за незмінності інших умов. Таким чином, реалізація в країні повномасштабної стратегії перекваліфікації та підвищення навичок дорослого населення з кожним роком роблять Україну для іммігрантів, створюючи тим самим пропозицію робочої сили на внутрішньому ринку праці, збільшуючи податкові надходження до бюджету тощо. Натомість скорочення витрат на освіту та, як наслідок, зменшення рівня грамотності дорослого населення в довгостроковій перспективі призведуть до майже 50 % скорочення чистого міграційного приросту, тобто еміграційні тренди почнуть переважати над імміграційними, що загрожує масштабними макроекономічними наслідками.

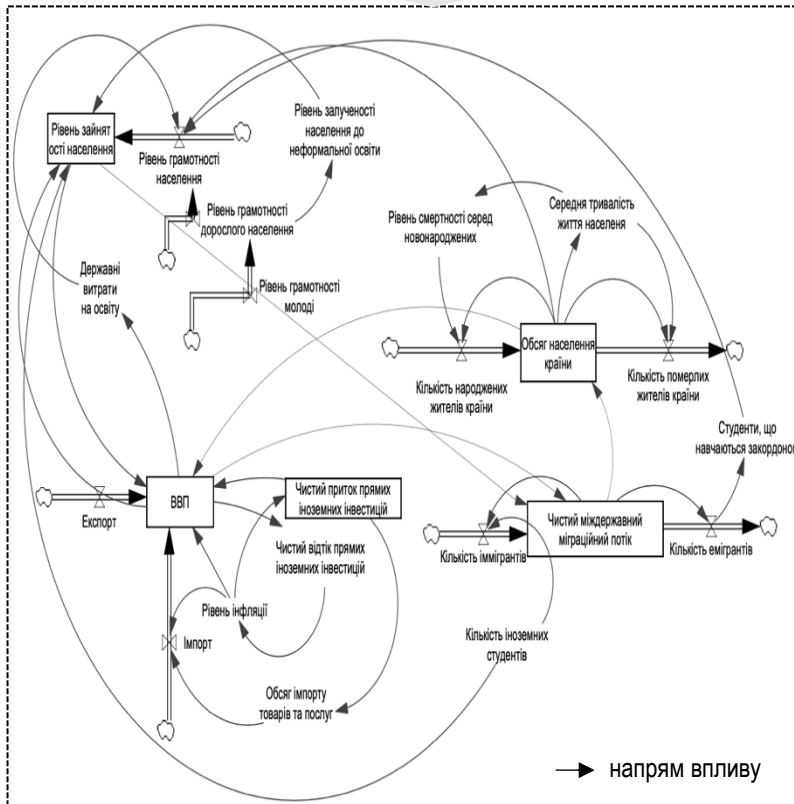
У п'ятому розділі «Визначення рефлєкторів результативності реалізації державної міграційної політики в національному господарстві» розроблено методологічний інструментарій оцінювання впливу інтенсивності міграційних процесів на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС, розвинуто науково-методичний підхід до оцінювання динамічного інтегрального індексу соціального прогресу як рефлєктора ДМП, поглиблено методичний інструментарій оцінювання його взаємовпливу з індикаторами ДМП.

Ратифікація Урядом Угоди про асоціацію з ЄС у довгостроковому періоді передбачає наближення рівня соціально-економічного розвитку України до рівня країн-членів ЄС, темпи якого можуть бути пришвидшені за рахунок активізації міграційних процесів (згідно з неокласичною моделлю економічного зростання Солоу – Свона).

I ЕТАП. Побудова динамічних моделей причинно-наслідкових зв'язків між рівнями грамотності населення, залученості до неформальної освіти та чистим міграційним приростом

Інструментарій. Програмне середовище Vensim

ВІЗУАЛІЗАЦІЙНА КАРТА ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

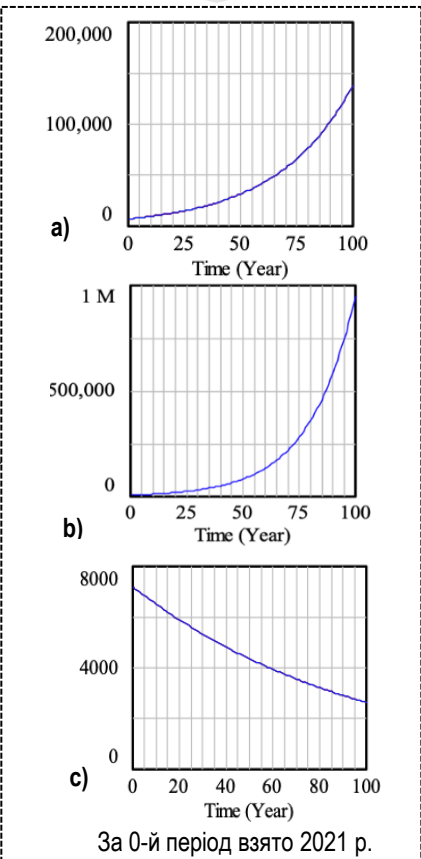

Формування статистичної бази дослідження за 2010–2020 рр. за кожним показником візуалізаційної карти

Побудова системи регресійних рівнянь для формалізації попарних взаємозв'язків між детермінантами

II ЕТАП. Сценарне прогнозування чистого міграційного потоку залежно від рівня грамотності населення та його залученості до неформальної освіти

Графічна інтерпретація результатів сценарного прогнозування

Інтерпретація результатів дослідження

Сценарій	Рівень грамотності дорослого населення	Залучення населення до неформальної освіти впродовж усього життя	Прогнозована динаміка чистого міграційного потоку
Сценарій (a)	const	const	Повільне зростання через: 25 років на 29 %; 50 років на 168 %
Сценарій (b)	const	Підвищення	Стрімке зростання через: 25 років на 437 %; 50 років на 1244 %
Сценарій (c)	Зменшення	const	Зменшення через: 25 років на 46 %; 50 років на 56 %

Рисунок 8 – Науково-методичний підхід та результати імітаційного моделювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнями грамотності населення, його залученості до неформальної освіти та чистим міграційним приростом

Для перевірки цієї гіпотези розроблено дворівневий підхід (рис. 9), відповідно до якого:

1) на першому рівні оцінюється вплив інтенсивності міграційних процесів на довгострокове економічне зростання. За основу взято модифіковану

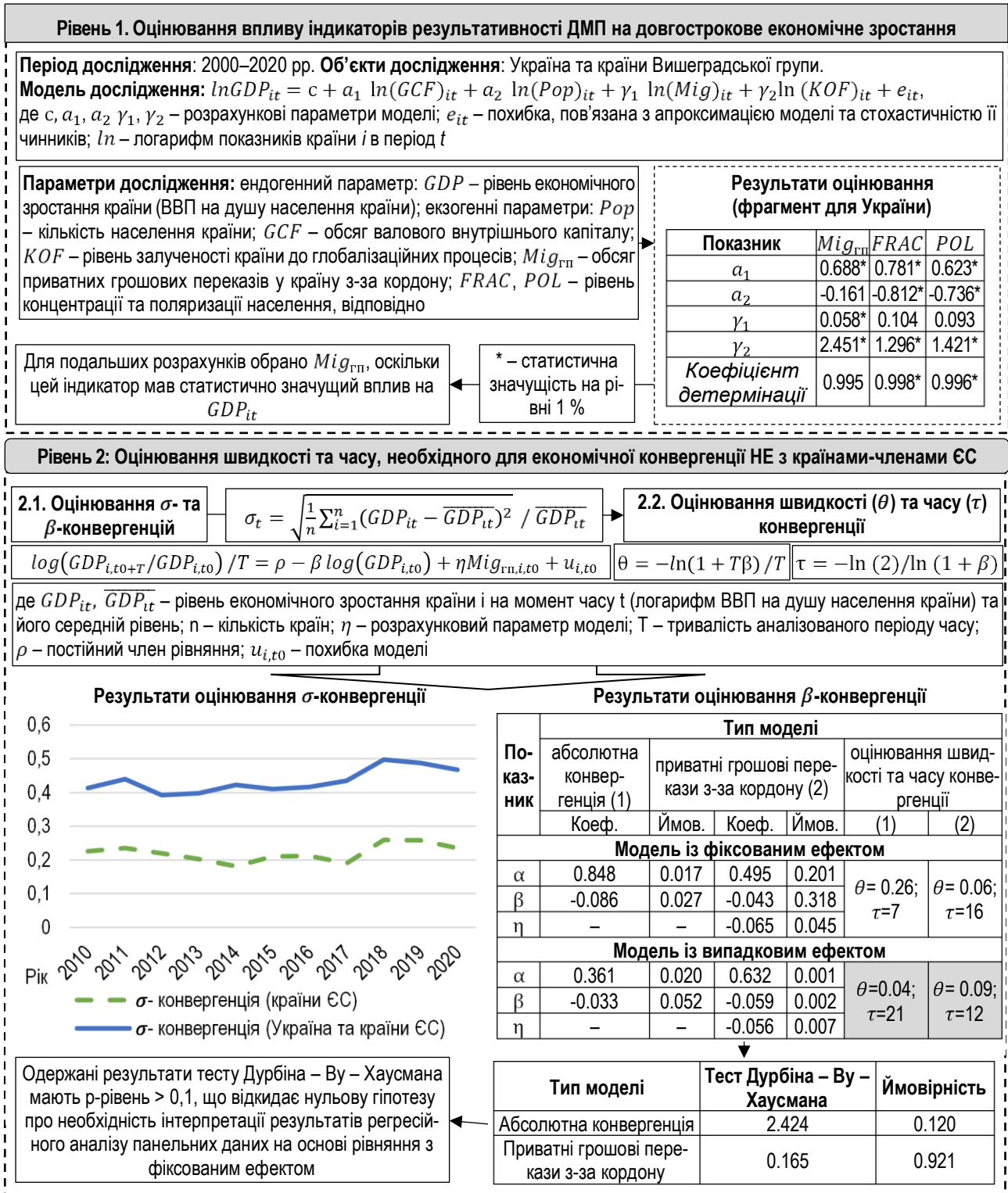

Рисунок 9 – Методологічний інструментарій та результати оцінювання впливу інтенсивності міграційних процесів на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС

неокласичну модель Кобба–Дугласа, яка поряд із традиційними екзогенними параметрами (кількість населення країни, обсяг валового внутрішнього капіталу) враховує рівень міграції та залученості країни до глобалізаційних процесів.

Індекс глобалізації доданий до моделі з метою пояснення трендів економічного розвитку та соціального прогресу країн. Також ураховано зовнішній (обсяг приватних грошових переказів у країну з-за кордону) та внутрішній (концентрація та поляризація населення внаслідок міжнародної міграції, оцінені за методологією Херфіндаля – Хіршмана) виміри інтенсивності міграційних процесів;

2) за допомогою моделей σ - (зменшення дисперсії рівня економічного розвитку країн, які конвергуються) та β -конвергенцій (швидкість скорочення розриву в рівнях економічного розвитку країн, що конвергуються) оцінено швидкість та час, необхідний для економічної конвергенції НЕ з країнами-членами ЄС з урахуванням впливу інтенсивності міграційних процесів.

Розрахунки засвідчили, що зміна концентрації та поляризації населення внаслідок міжнародної міграції не має статистично значущого впливу на довгострокове економічне зростання України. До того ж 1 % зростання обсягів грошових переказів з-за кордону призводить до зростання обсягів ВВП на душу населення на 0,68 %.

Визначено, що подані результати обумовлені високим рівнем відпливу вітчизняного інтелектуального капіталу до країн із вищими рівнями соціального та економічного розвитку та припливу низькокваліфікованих іммігрантів. Зростаюча динаміка σ -конвергенції ВВП на душу населення досліджуваних країн свідчить про дивергентний характер економічного розвитку України та країн-членів ЄС. Розрахункове значення коефіцієнта впливу обсягу приватних грошових переказів з-за кордону на β -конвергенцію свідчить про високий рівень його ефекту в забезпеченні конвергенції НЕ та країн-членів ЄС (час, необхідний НЕ для досягнення довгострокового рівноважного стану, становить 12 років). Перманентне збільшення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону породжує пастку дивергентності довгострокового розвитку НЕ, яка є наслідком ланцюгової реакції відпливу інтелектуального капіталу (головна детермінанта технологічного прогресу та каталізатор довгострокового зростання НЕ).

Зважаючи, на те, що негативна тенденція відпливу висококваліфікованих кадрів обумовлена передусім недостатнім рівнем соціального процесу в країні, в роботі розроблено чотириетапний підхід до його інтегрального оцінювання (рис. 10), який на відміну від існуючих:

1) базується на використанні показників соціального розвитку, затверджених Національною економічною стратегією на період до 2030 р., нормалізацію яких здійснено методами природної нормалізації та Севіджа;

2) ураховує вагові коефіцієнти нормалізованих індикаторів соціального прогресу, визначених ентропійним методом;

3) надає індексу соціального прогресу динамічного характеру, оскільки збільшення часового горизонту його розрахунку обумовлює можливість виникнення нових максимальних значень його індикаторів, що дозволяє автоматично здійснити перерахунки його значення;

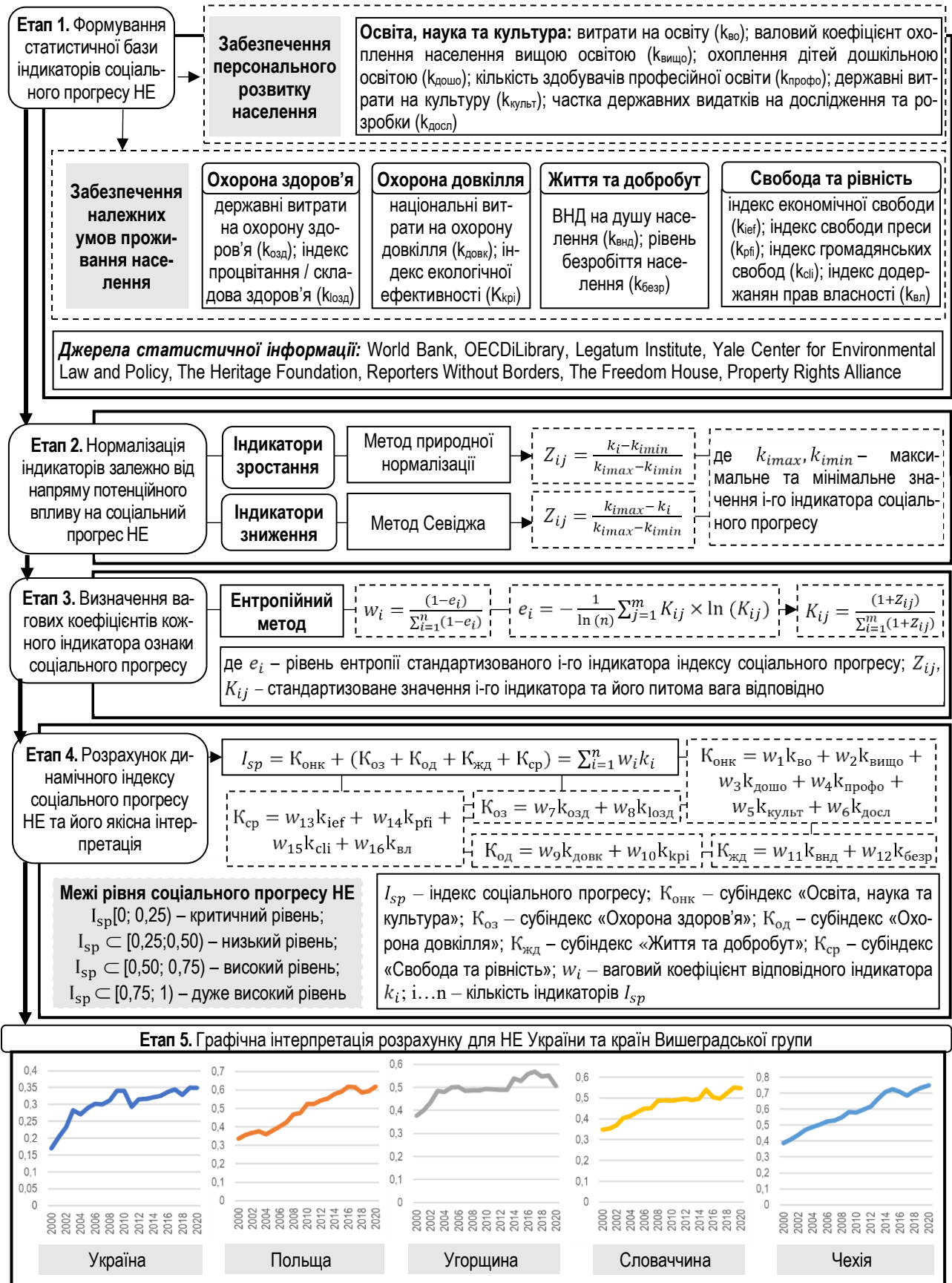

Рисунок 10 – Науково-методичний підхід та результати оцінювання динамічного індексу соціального процесу для України та країн Вишеградської групи за 2000–2020 рр.

4) забезпечує однорідність та узгодженість процесу порівняння рівнів соціального прогресу країн (цільовим орієнтиром необхідно вважати наближення індексу соціального прогресу до одиниці).

Розрахунки для України та країн Вишеградської четвірки засвідчили, що у 2020 р. всі країни Вишеградської групи продемонстрували високий рівень соціального прогресу (для Чехії інтегральний індекс становить 0,749, для Польщі – 0,619, для Словаччини – 0,547, для Угорщини – 0,507), це свідчить про конвергентний характер соціальних реформ у цих країнах. Натомість в Україні у 2020 р. рівень соціального прогресу був низьким (0,35), а середньорічні темпи його зростання за 2000–2020 рр. – незначними (3,6 %). Це свідчить про те, що за умови збереження зазначеної тенденції Україна потребуватиме більше ніж 15 років для досягнення середнього рівня соціального прогресу країн Вишеградської групи. Емпіричні результати оцінювання динамічного індексу соціального прогресу стали інформаційним підґрунтям дослідження його взаємозв'язків з інтенсивністю міграційних процесів. Розроблений у роботі підхід базується на використанні узагальнювального методу моментів Ареллано–Бонда та враховує стохастичну волатильність ендогенних та екзогенних параметрів динамічної моделі. Розрахунки здійснені за 2000–2020 рр. для України та країн Вишеградської групи (табл. 2).

Таблиця 2 – Результати оцінювання взаємовпливу інтенсивності міграційних процесів та рівня соціального прогресу України та країн Вишеградської групи

Показник	Україна		Країни Вишеградської групи	
	коефіцієнт	статистична значущість	коефіцієнт	статистична значущість
Значення розрахункового параметра <i>a</i> динамічної моделі				
$\Delta I_{sp,it-1}$	0.4175	0.0683**	0.9411	0.0000*
Mig_{it}	0.0045	0.3944	0.0161	0.0484
R-squared	0.8885		0.9534	
Значення розрахункового параметра <i>b</i> динамічної моделі				
ΔMig_{it-1}	0.9309	0.0000*	0.9254	0.0000*
$I_{sp,it}$	-0.3122	0.5335	0.0575	0.0661**
R-squared	0.9159		0.8910	
Загальний вигляд моделі: $\begin{cases} \Delta I_{sp,it} = a_1 + a_2 \Delta I_{sp,it-1} + a_3 Mig_{it} + u_{it} \\ \Delta Mig_{it} = b_1 + b_2 \Delta Mig_{it-1} + b_3 I_{sp,it} + u_{it} \end{cases}$				
<small>де I_{sp} – динамічний індекс соціального прогресу; Mig_{it} – міграційний приріст населення країни (на 1 000 осіб); $a_{1...n}, b_{1...n}$ – розрахункові параметри динамічної моделі; u_i – статистична похибка моделі; t – період дослідження; R-squared – коефіцієнт детермінації моделі; *, ** – статистична значущість на рівні 1 % та 5 %; Δ – зміна рівня індикатора порівняно з попереднім періодом</small>				

Розрахунки засвідчили, що ДМП країн Вишеградської групи є узгодженою з їх соціальною політикою: з одного боку, збільшення інтегрального динамічного індексу соціального прогресу на 1 % призводить до зростання міграційного

приросту населення країн на 0,06 %, а з іншого – зростання міграційного приросту населення країн на 1 % призводить до збільшення рівня соціального прогресу на 0,02 %. Натомість в Україні державні соціальна та міграційна політики є неузгодженими, оскільки розрахунки не виявили статистично значущого взаємовпливу міграційного приросту та рівня соціального прогресу. У роботі обґрунтовано напрямки відповідного реформування ДМП України за результатами бенчмаркінг-аналізу досвіду країн Вишеградської групи, зокрема, впровадження програм соціальної та культурної адаптації мігрантів, імплементація програм забезпечення соціальних гарантій для мігрантів, створення для реалізації цих завдань відповідної інституції в Україні за зразком Європейського соціального фонду (ESF) тощо.

ВИСНОВКИ

Результатом дисертаційної роботи є вирішення важливої наукової проблеми – розвитку теоретико-методологічних і методичних засад обґрунтування детермінант та рефлєкторів результативності ДМП, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль і місце в системі управління національним господарством. Результати дисертаційного дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Використання бенчмаркінг-інструментів Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results, Google Ngram Viewer та бібліометричного аналізу (використання VOSviewer v. 1.6.13) дозволили описати розвиток наукового ландшафту визначення ролі та місця ДМП в НЕ. Результати кластеризації за змістовним критерієм дозволили виявити 8 наукових патернів досліджень із цієї проблематики. Найбільшою мірою пов'язані перший (присвячений аналізу взаємозв'язків між брендом країни, її айденікою, рівнем лояльності нерезидентів країни до її бренда та ДМП), четвертий (між ефективністю державного врядування, рівнем додержання прав і свобод громадян, імміграційною політикою в країні та обсягами міжнародної міграції) та п'ятий (між обсягами трудової міграції, обсягами інвестицій у країну, рівнем урбанізації, умовами професійного розвитку в країні та ефективністю реалізації ДМП) патерни. За часовим виміром визначено етапи еволюції досліджень ролі та місця ДМП в системі національного господарства, а за географічним критерієм виявлено чотири наукових інтернаціональних альянси, що зробили найбільший внесок у розвиток цієї теорії.

2. Емпіричні розрахунки оцінювання причинно-наслідкових зв'язків (із використанням FCM-аналізу) між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують розвиток НЕ (рівні її урбанізації, експортно-імпортного та бюджетного потенціалів, соціального та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності), дозволили підтвердити наявність позитивного та негативного взаємовпливів між ними. Найбільш позитивний взаємовплив установлено між чистим міграційним приростом та індикаторами: міжнародний

туризм, надходження (% від загального експорту), дохід, без урахування грантів (% ВВП), загальні державні витрати (% ВВП), очікувана тривалість здорового життя, тривалість життя при народженні (роки), коефіцієнт народжуваності (народження на одну жінку), народжуваність (на 1000 осіб), ВВП на душу населення (доларів США), а негативний – ризик непокриття витрат на хірургічну допомогу (% осіб, які перебувають у групі ризику), ризик катастрофічного непокриття витрат на хірургічну допомогу (% осіб, які перебувають у групі ризику), рівень смертності новонароджених (на 1000 живонароджених), рівень смертності до 5 років (на 1000 живонароджених), смертність (на 1000 осіб).

3. На підставі результатів оцінювання флуктуацій часових рядів зміни індексу чистого міграційного приросту і ключових індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку (з використанням фільтра Баттерворта) та співпадіння/неспівпадіння виявлених трендів (кореляційного аналізу) сформовано основні напрямки реалізації ДМП та перелік ключових відповідальних стейкхолдерів відповідно до Цілей сталого розвитку. Найбільш істотну антициклічну та циклічну статистичну залежність з індексом чистого міграційного приросту виявлено для рівня безробіття (коефіцієнт кореляції – $-0,75$), доходу на душу населення ($0,73$), нерівності доходів ($-0,72$), обсягу викидів парникових газів ($-0,69$), індексу корупції ($-0,67$).

4. Інтегральне поєднання інструментарію ANOVA-тестування, методу найменших квадратів і тесту Гренджера дозволило формалізувати та обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки між міграційними та глобалізаційними процесами під час реформування ДМП. Результати апробації розробленого методологічного інструментарію засвідчили, що зростання рівнів соціальної та політичної глобалізації на 1 % призводить до зростання обсягів іммігрантів на 0,25 % та 0,8 % відповідно. Це дозволило обґрунтувати, що політична та соціальна глобалізація є важливими детермінантами активізації міграційних процесів (економічна виявилася статистично не значущою детермінантою), встановити соціально-політичні таргети реформування ДМП в Україні.

5. Побудовано оптимістичний, реалістичний та песимістичний сценарії динаміки кількості емігрантів з України залежно від трендів зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення. Установлено висхідну тенденцію потоку емігрантів з України у 2014–2015 рр. (пов'язано з політичною нестабільністю в Україні) та прогнозується у 2022 р. (за умови послаблення дії протиепідемічних заходів та відкриття кордонів країн – реципієнтів мігрантів) за всіма сценаріями. Для подолання цього повинні бути розроблені державні цільові програми щодо соціальної підтримки трудового населення країни та впровадження гарантій трудовим реемігрантам, реалізація інших регуляторних інтервенцій, спрямованих на створення нових робочих місць.

6. Визначено, що для країн Вишеградської групи зростання рівнів відкритості врядування, верховенства права та довіри суспільства до уряду, зниження рівня корупції на 1 % призводить до зменшення потоку емігрантів у середньому на 0,57 %, тоді як в Україні їх зростання на 1 % призводить до зростання

кількості емігрантів на 0,94 %. Для мінімізації обсягів еміграції з України на основі результатів оцінювання сили та напряму впливу ефективності державного врядування на міграційні процеси повинні реалізовуватися заходи, які б підвищили рівень прозорості державних інституцій у сфері ДМП та довіри населення до їх дій, зменшили рівень корупції під час реалізації міграційних процедур.

7. З використанням модифікованої моделі Кобба–Дугласа та індексу Херфіндала–Хіршмана доведено, що для України та країн Вишеградської четвірки домінуючою міграційною детермінантою довгострокового економічного зростання є збільшення обсягів грошових переказів емігрантів у країну їх походження (1 % їх зростання призводить до збільшення обсягів ВВП на душу населення на 0,68 %). Емпіричні розрахунки σ -конвергенції підтвердили дивергентний характер економічного розвитку України та країн-членів ЄС, а β -конвергенції засвідчили, що Україні для досягнення довгострокового рівноважного стану необхідно 12 років. Це дозволило обґрунтувати, що збільшення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону породжує пастку дивергентності довгострокового економічного розвитку НЕ, яка є наслідком ланцюгової реакції відпливу інтелектуального капіталу.

8. Під час формування напрямів оновлення ДМП необхідними є розроблення програми промоції та зміцнення національного бренда, оскільки (на основі результатів тестувань ANOVA, Шапіро–Уїлка та Левене) підтверджено зростання еміграції в ті країни, які за методологією агенції Future Brand сприймаються як такі, що демонструють більш високий потенціал, якість життя, культурні цінності й традиції. Зростання бренда країни підвищує ймовірність збільшення міграційних потоків на 0,204 для групи країн «Status countries»; на 0,326 – для «Experience countries»; на 0,441 – для «Country brands» порівняно з країнами групи «Countries».

9. З використанням кластерного аналізу та побудованих logit- / probit-моделей обґрунтовано, що рівень конкурентоспроможності національної системи вищої освіти є важливою детермінантою, яка впливає на залучення нових трудових ресурсів у країну та зменшення їх відпливу за кордон. Результати кластеризації дозволили визначити та описати чотири групи кластерів країн за рівнем конкурентоспроможності вищої освіти (за допомогою поєднання алгоритмів обчислення очікуваних оцінок параметрів статистичної моделі та максимізації логарифмічної функції правдоподібності її статистичних розподілів). Вітчизняну систему вищої освіти віднесено до першого кластеру, для якого характерна кардинальна трансформація від державного контролю до інституційної автономії закладів вищої освіти. Результати logit- та probit-моделювання засвідчили, що ймовірність перевищення чистого міграційного потоку в Німеччині, Франції, Великобританії над його значенням для України (та інших країн другого кластеру) є максимальною та становить 2,89 (logit-модель) та 1,71 (probit-модель), а ймовірність, що чистий міграційний потік в Україні буде змінюватись у

майбутньому внаслідок перспективних змін у системі вищої освіти України, не має статистичної значущості.

10. Результати моделювання сценаріїв чистого міграційного приросту залежно від характеру змін рівнів грамотності населення, його залученості до неформальної освіти, що базується на врахуванні причинно-наслідкових зв'язків показників та апарату імітаційного моделювання системи динамічних рівнянь, засвідчують, що активізація процесів реформування освіти впродовж життя дозволяє значно збільшити міграційний приріст в Україні (другий сценарій – незмінність існуючого рівня грамотності населення та зростання його залученості до неформальної освіти). За умови збереження існуючих тенденцій змін рівнів грамотності населення в Україні та його залученості до неформальної освіти (перший сценарій) через 25 та 50 років прогнозується збільшення чистого міграційного приросту на 29 та 168 % відповідно; за третім сценарієм (зменшення рівня грамотності населення та незмінність рівня його залученості до неформальної освіти) – зниження через 25 та 50 років на 46 та 56 % відповідно.

11. Проведені практичні розрахунки засвідчили конвергентний характер соціальних реформ країн Вишеградської групи, оскільки у 2020 р. всі країни мали високе значення динамічного індексу соціального прогресу (оціненого з використанням ентропійного методу). Для України це значення становило 0,35, що відповідає низькому його рівню, а середньорічні темпи його зростання в період із 2000 р. до 2020 р. були незначними. Обґрунтовано, що за умови збереження зазначених тенденцій часовий лаг досягнення Україною середнього рівня соціального прогресу країн Вишеградської групи буде становити 15 років.

12. На основі результатів оцінювання рівня узгодженості ДМП та соціальної політики держави в системі управління НЕ обґрунтовано високий рівень їх синхронізації для країн Вишеградської групи та відсутність такої узгодженості в Україні. З одного боку, 1 % зростання соціального прогресу в країні призводить до збільшення міграційного приросту населення на 0,058 %, а з іншої – 1 % його зростання призводить до збільшення рівня соціального прогресу на 0,016 %. Ураховуючи одержані результати, окреслено напрямки використання відповідних кращих практик країн Вишеградської четвірки під час реформування ДМП в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Pudryk D., Legenkyi M., Alioshkina L. Innovation development and migration: panel data approach. *Marketing and Management of Innovations* (Web of Science та ін.). 2021. № 1. Р. 336–347 (0,89 друк. арк.). *Особистий внесок: оцінено вплив міграції на інноваційний розвиток країни (0,7 друк. арк.).*

2. Pudryk D. International migration as a driver of country development. *SocioEconomic Challenges* (Index Copernicus та ін.). 2021. № 5 (1). Р. 133–143 (0,84 друк. арк.).

3. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. Економічна конвергенція національної економіки в контексті євроінтеграції: вплив міжнародної міграції. *Актуальні проблеми економіки* (Erih Plus та ін.). 2021. № 4. С. 4–16 (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано вплив міграційних процесів на рівень конвергенції НЕ з країнами-членами ЄС* (0,5 друк. арк.).

4. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Васирина Т. М. Ефективність державної освітньої політики: вплив міграційних процесів. *Економічний аналіз* (Index Copernicus та ін.). 2021. № 31 (1). С. 289–295 (0,52 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано вплив міграції на рівень охоплення вищою освітою* (0,4 друк. арк.).

5. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Васирина Т. М. Сучасні моделі освіти у контексті управління міграцією інтелектуального капіталу: компаративний аналіз. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»* (SIS та ін.). 2021. № 1. С. 254–262 (0,7 друк. арк.). *Особистий внесок: проведено компаративний аналіз функціонування сучасних систем освіти в контексті залучення інтелектуального капіталу в країну* (0,4 друк. арк.).

6. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Васирина Т. М. Міжнародна міграція та її вплив на соціальний прогрес країн. *Економічний аналіз* (Index Copernicus та ін.). 2021. № 31 (2). С. 160–169 (0,7 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано вплив міграції на рівень соціального прогресу країни* (0,55 друк. арк.).

7. Пудрик Д., Квілінський О., Васирина Т. Сучасні тенденції та проблеми розвитку системи освіти в Україні: вплив на міграцію інтелектуального капіталу. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»* (SIS та ін.). 2020. № 4. С. 178–184 (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано вплив якості освіти на рівень міграції в країні* (0,4 друк. арк.).

8. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. П. Конкурентоспроможність національної економіки: вплив трудової міграції та екологічних детермінант. *Вісник Хмельницького національного університету* (Index Copernicus та ін.). 2020. № 4 (3). С. 23–29 (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено інструментарій оцінювання впливу міграційних та екологічних детермінант на конкурентоспроможність країни* (0,35 друк. арк.).

9. Пудрик Д., Квілінський О., Васирина Т. Міграційна політика в системі управління національним господарством. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»* (SIS та ін.). 2020. № 3. С. 334–340 (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено концептуальні засади ДМП у НЕ* (0,3 друк. арк.).

10. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. П. Бренд країни у сучасних міграційних процесах. *Формування ринкової економіки в Україні* (Index Copernicus та ін.). 2020. № 44. С. 311–316 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль бренду країни під час формування інструментів реалізації ДМП* (0,3 друк. арк.).

11. Pudryk D. V. Migration process: impact on sustainable development of the national economy. *Economies' Horizons* (Ulrichsweb та ін.). 2020. № 4 (15). P. 51–58 (0,5 друк. арк.).

12. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. П. Сучасні тенденції розвитку демографічно-міграційного середовища України та країн ЄС. *Вісник*

Хмельницького національного університету (Index Copernicus та ін.). 2020. № 6. С. 321–327 (0,5 друк. арк.). Особистий внесок: проаналізовано міграційний профіль країни (0,35 друк. арк.).

13. Пудрик Д. В. Вплив економічної та соціальної глобалізації національної економіки на трудову міграцію. *Вісник Львівського університету (Index Copernicus та ін.). 2020. № 59. С. 11–20 (0,64 друк. арк.). Особистий внесок: оцінено вплив інтегрованості країни в глобалізаційні процеси на міграцію (0,4 друк. арк.).*

14. Пудрик Д. В., Ус Я. О., Квілінський О. С., Васирина Т. М. Репутація країни, система освіти та міграційні процеси: ретроспективний аналіз. *Інтернаука. Серія «Економічні науки» (Ulrichsweb та ін.). 2020. № 7 (39). С. 137–146 (0,82 друк. арк.). Особистий внесок: виявлено тенденції розвитку системи освіти та міграційних процесів у контексті підвищення бренда країни (0,41 друк. арк.).*

15. Пудрик Д., Квілінський О., Васирина Т. Система освіти та міграційні процеси в країні: бібліометричний аналіз. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка» (SIS та ін.). 2020. № 2. С. 213–218 (0,52 друк. арк.). Особистий внесок: проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій у сфері освіти та ДМП (0,32 друк. арк.).*

16. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. Міграція та політика економічного зростання країни. *Актуальні проблеми економіки (Erih Plus та ін.). 2020. № 6. С. 113–124 (0,73 друк. арк.). Особистий внесок: розроблено підхід до оцінювання впливу міграції на економічний розвиток НЕ (0,45 друк. арк.).*

17. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. П. Державні політики управління міграційними процесами та соціальним прогресом. *Інтернаука. Серія «Економічні науки» (Ulrichsweb та ін.). 2019. № 1 (21). С. 91–97 (0,55 друк. арк.). Особистий внесок: розроблено модель оцінювання впливу міграції на соціальний розвиток країни (0,35 друк. арк.).*

18. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Васирина Т. М. Коінтеграційний взаємозв'язок між міграційними процесами та детермінантами сталого розвитку національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету (Index Copernicus та ін.). 2019. № 6 (2). С. 344–348 (0,42 друк. арк.). Особистий внесок: сформовано методичний підхід до оцінювання взаємозв'язку між міграцією та детермінантами сталого розвитку країни (0,25 друк. арк.).*

19. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. Державна міграційна політика: стратегічні напрями та орієнтири. *Вісник Хмельницького національного університету (Index Copernicus та ін.). 2019. № 4 (3). С. 111–115 (0,43 друк. арк.). Особистий внесок: систематизовано принципи та функції ДМП (0,28 друк. арк.).*

20. Пудрик Д. В. Стратегія державної міграційної політики у контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент» (Google Scholar та ін.). 2018. № 8 (77). С. 91–97 (0,59 друк. арк.).*

21. Пудрик Д. В., Квілінський О. С., Назаренко А. П. Трудова міграція: ефективність освітньої політики та економічне зростання. *Інтернаука. Серія «Економічні науки» (Ulrichsweb та ін.). 2018. № 5 (13). С. 102–129 (0,5 друк.*

арк.). *Особистий внесок: розроблено підхід до оцінювання впливу освіти та економічного зростання на трудову міграцію в країні (0,35 друк. арк.).*

22. Пудрик Д. В. Економічне зростання національної економіки у контексті концепції сталого розвитку: вплив ефективності управління міграційними процесами. *Вісник Хмельницького національного університету (Index Copernicus та ін.).* 2018. № 6 (3). С. 135–140 (0,6 друк. арк.).

Тези доповідей на наукових конференціях

23. Lyeonov S., Kwilinski A., Pudryk D., Shaforost Y. International migration and demographic change: bibliometric analyzing among researchers using scopus and google scholar. *Socio-Economic Challenges : book of proceedings.* Sumy : Sumy State University, 2020. P. 27–33 (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: виявлено наукові тренди досліджень у сфері ДМП (0,25 друк. арк.).*

24. Пудрик Д. Міграційні процеси в Україні: передумови та наслідки. *Розвиток державного управління в умовах реформування: проблеми та перспективи* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Маріуполь : Донецький державний університет управління ; Український культурологічний центр, 2018. С. 172–174 (0,11 друк. арк.).

25. Pudryk D. The objectives of sustainable development and migration processes in Ukraine. *Trends of the economic development – 2018 : conference proceedings.* Laos : Souphanouvong University, 2018. P. 44–47 (0,11 друк. арк.).

26. Pudryk D. The EU integration and migration policy: opportunities and challenges for Ukraine. *Management and development trends – 2019: conference proceeding.* Thailand : Pathumwan Institute of Technology, 2019. P. 55–61 (0,22 друк. арк.).

27. Pudryk D., Lyulyov O., Pimonenko T., Kwilinski A., Us Y., Arefieva O., Akimov O. Government policy on macroeconomic stability: case for low-and middle-income economies. *36th IBIMA Conference: conference proceeding.* Spain International Business Information Management Association, 2020. P. 8087–8101 (1,02 друк. арк.). *Особистий внесок: виявлено вплив ефективності ДМП (0,7 друк. арк.)*

АНОТАЦІЯ

Пудрик Д. В. Державна міграційна політика в системі управління національним господарством. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Сумський державний університет, Суми, 2021.

У дисертації поглиблено дослідження наукового ландшафту встановлення ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством, окреслено концептуальні засади її реалізації; обґрунтовано напрямки реформування державної міграційної політики в Україні на основі формалізованих причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту та сукупністю параметрів розвитку національної економіки, співпадіння/неспівпадіння трендів ключових індикаторів Цілей сталого розвитку

та міграційної динаміки, її зв'язку з глобалізаційними процесами; сформовано пропозиції щодо реформування державної міграційної політики на основі формалізації залежностей індикаторів міграційних процесів від рівнів безробіття та доходів на душу населення, ефективності державного врядування та брэнда країни; розроблено методологію встановлення ролі конкурентоспроможності національної системи вищої освіти як детермінанти зміни міграційних процесів; удосконалено підхід до сценарного прогнозування впливу рівнів грамотності населення та його залученості до неформальної освіти на міграційний чистий приріст; розроблено методологічний інструментарій оцінювання впливу інтенсивності міграційних процесів на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС; розвинуто науково-методичний підхід до оцінювання динамічного інтегрального індексу соціального прогресу як рефлектора державної міграційної політики; поглиблено методичний інструментарій оцінювання взаємовпливу індикаторів державної міграційної політики та рівня соціального прогресу країни.

Ключові слова: брэнд країни, державна міграційна політика, довгостроковий розвиток, інтелектуальний капітал, міграція, національна економіка, рівень безробіття, рівень доходів, соціальний прогрес, трудові ресурси, освіта.

SUMMARY

Pudryk D. V. The government migration policy in the management system of the national economy. – Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Economic Sciences by the specialty 08.00.03 – Economics and management of a national economy. – Sumy State University, Sumy, 2021.

The dissertation is devoted to developing the theoretical and methodological basis for justification of the determinants and reflectors of efficiency of the government migration policy implementation, causal relationships between them, which identified the role and place it in the national economic management system. The thesis provided the bibliometric analysis using the benchmark-instruments Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results, Google Ngram Viewer and software VOSviewer v. 1.6.13. It allowed investigating the development of the scientific landscape of the role and place the government migration policy.

The assessment of causal relationships (FCM-analysis) between net migration rate and indicators of economic growth (urbanization, export-import and budget potentials, social and infrastructural development, innovation, efficiency of the health care system, financial stability) confirmed the positive and negative interaction between them. The thesis developed the approach for justification of the core direction of government migration policy considering the sustainable development goals and stakeholders. It was based on Butterworth filter fluctuations of time series of the net migration rate changes and key indicators of the sustainable development goals, and the correlation analysis – coincidence/discrepancy of the revealed trends.

Furthermore, the author developed an approach for assessing the links between migration and globalization processes in the reform of the government migration policy, which formalize causal relationships between the immigrants and the globalization processes (social, economic, and political dimensions) through complex a combination of ANOVA testing, least squares method and Granger test. It allowed to refute the hypothesis of globalization as a reflector of migration processes, but to confirm that political and social globalization are essential determinants of their activation, and on this basis to justify the socio-political targets of government migration policy reform in Ukraine.

The author improved the methodology for studying trends and structure of emigration flow in the context of targeting regulatory interventions government migration policy, based on using scenario forecasting (autoregression model and distributed lag ADL) of emigrants from Ukraine depending on changes in unemployment and per capita income people.

The author developed methodology and methodological tools (the principal components analysis and correlation-regression analysis) to assess government efficiency (both as a whole and on its separate components) as determinants of government migration policy. The hypothesis that the intensity of migration processes contributes to the acceleration of Ukraine's integration into the European community is empirically confirmed. The developed two-level approach allowed: 1) based on a combination of the modified Cobb-Douglas model and the Herfindahl-Hirschman index to prove that for Ukraine and the Visegrad countries, the dominant migration determinant of long-term economic growth is an increase in remittances and emigration and the polarization of the population of these countries due to the influx of immigrants; 2) based on the models of σ - and β -convergence to estimate the speed and time required for economic convergence Ukraine with EU countries, considering the impact of migration processes intensity. Using the ANOVA test, Shapiro–Wilk and Levene tests, the methodology of justification of the country's brand impact on the net migration flow was developed. The proposed approach considers the emotional perceptions and awareness of potential migrants about the country, focusing not on static but interval assessment of the country's brand perception by its external stakeholders. It allowed empirically confirm the dynamic trend of emigration flows to those countries that non-residents perceive as those that demonstrate higher potential, quality of life, cultural values and traditions for Ukraine and European countries.

The hypothesis that the competitiveness of the national higher education system is an important determinant that affects the attraction of new labour resources to the country and reduce their outflow abroad was confirmed. For this purpose, the two-level approach was applied. The first level involves the clustering of European countries by integrated indicator, which comprehensively assesses both quantitative and qualitative characteristics of higher education and its internationalization. At the second level – logit- and probit-modelling determines the probability of changing the intensity of migration processes for each cluster of countries.

The scientific principles of scenario forecasting of the net migration rate of the

population depending on the changes in literacy rate, population involvement in non-formal education, which is based on a combination of regression analysis and simulation, was developed. It allowed substantiating the directions of synchronization of government migration policy with educational reforms, particularly regarding the development of informal and lifelong education.

The author developed the methodology for assessing the social progress of Ukraine and the Visegrad countries, which was based on a four-stage approach and involves assessing social development indicators (selected based on the National Economic Strategy until 2030), determining their entropy weights method, and also allows considering the dynamic nature of the social progress index, ensuring homogeneity and consistency in the comparing the social progress of the countries. Besides, the methodology for studying the coherence of government migration policy and social policy was improved. It assessed (using the Arellano-Bond method) the mutual influence of migration growth and social progress index.

Keywords: country brand, government migration policy, long-term development, intellectual capital, migration, national economy, unemployment rate, income level, social progress, labour resources, education.

Підписано до друку 25.08.2021
Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 2,2. Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.